

Srovnávací morfologie obratlovců

II

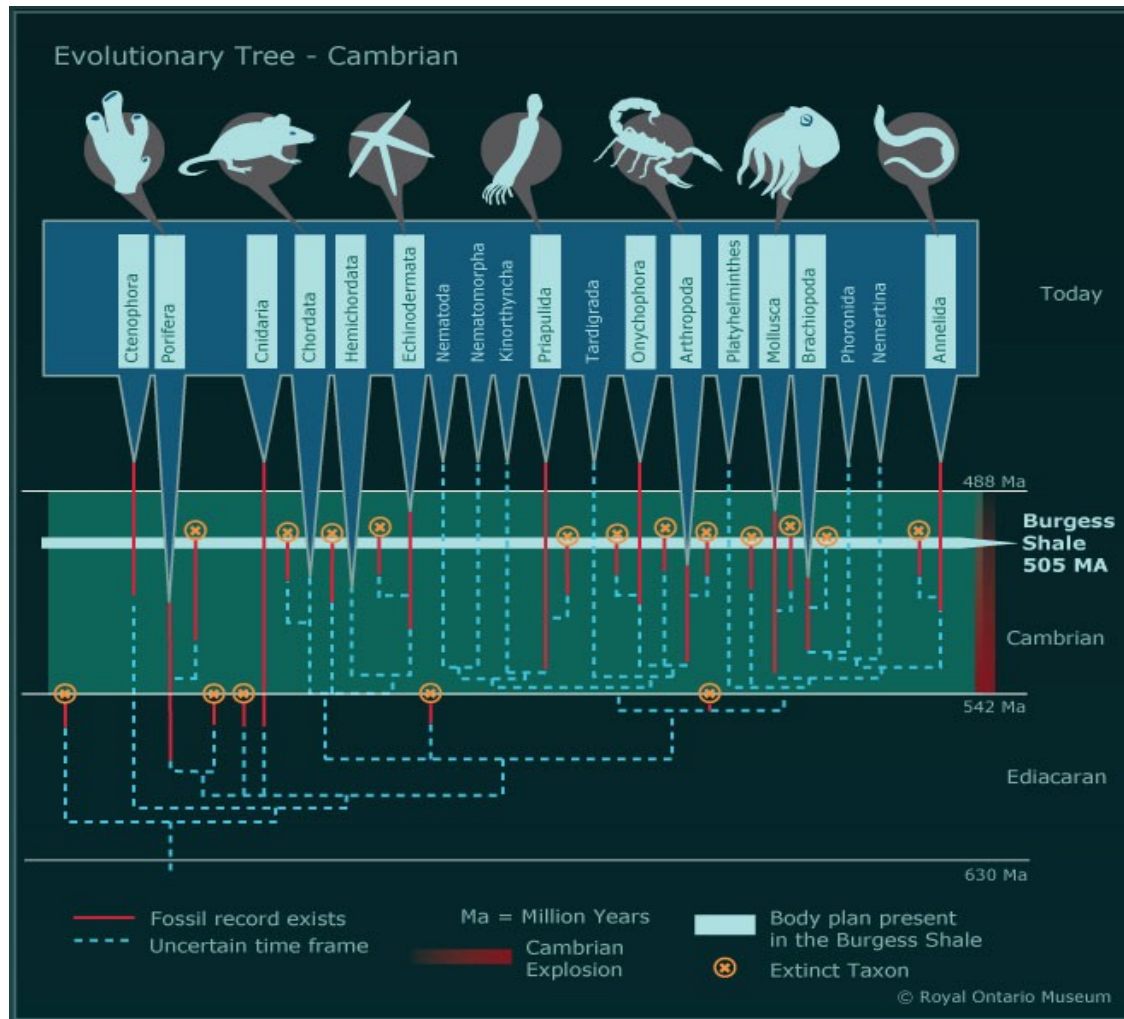
Ontogeneze

Tomáš Bartonička

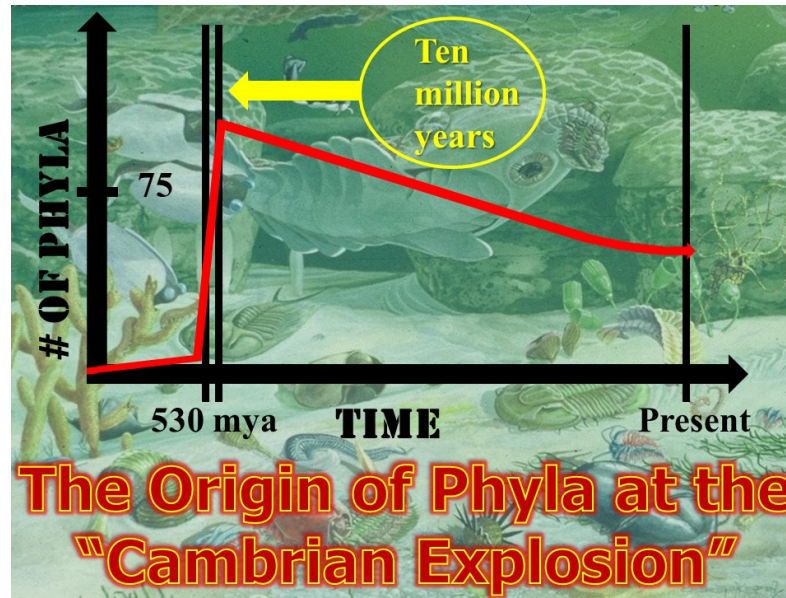
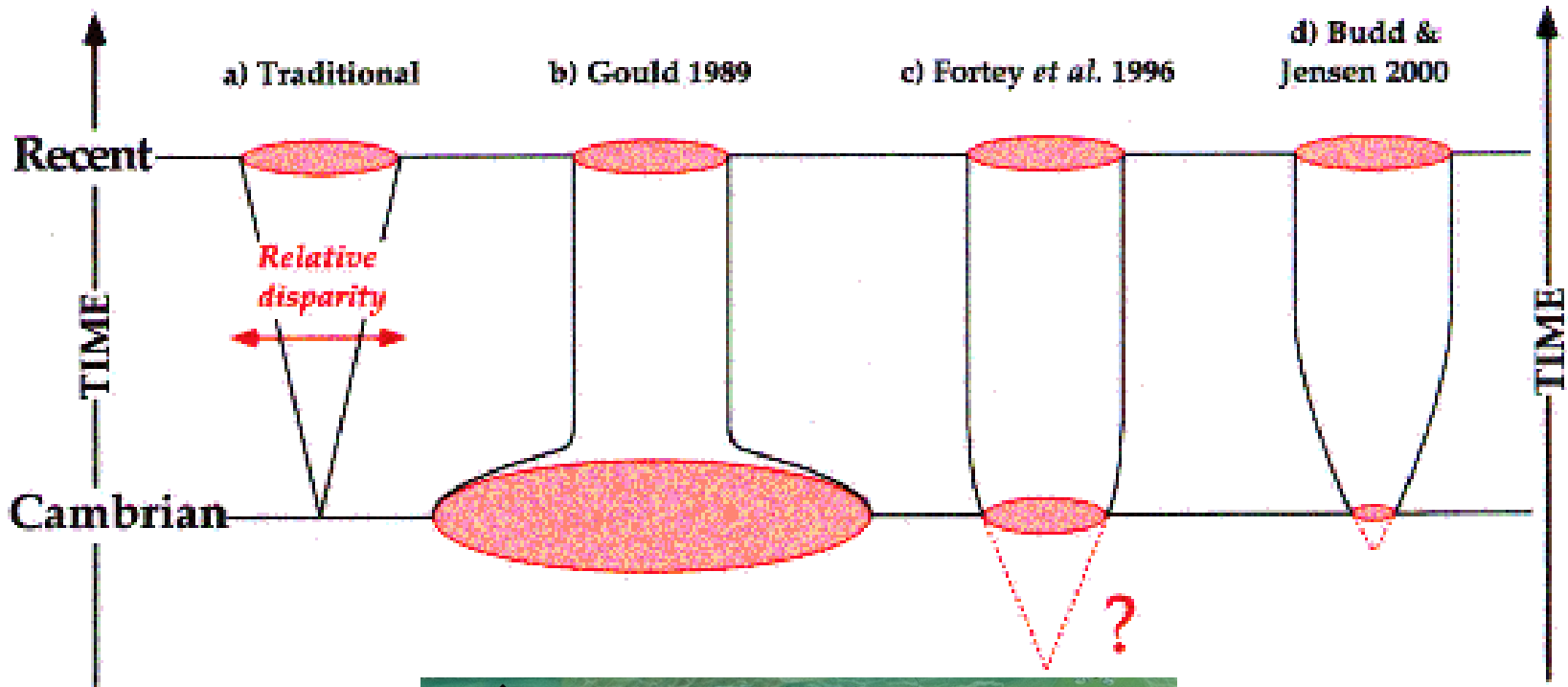
2. Ontogeneze

Kambrická exploze:

Vymezení a ustálení všech hlavních kmenů a jejich vývojového potenciálu – veškerá disparita v období 540-490 mil. let (1% historie Země)

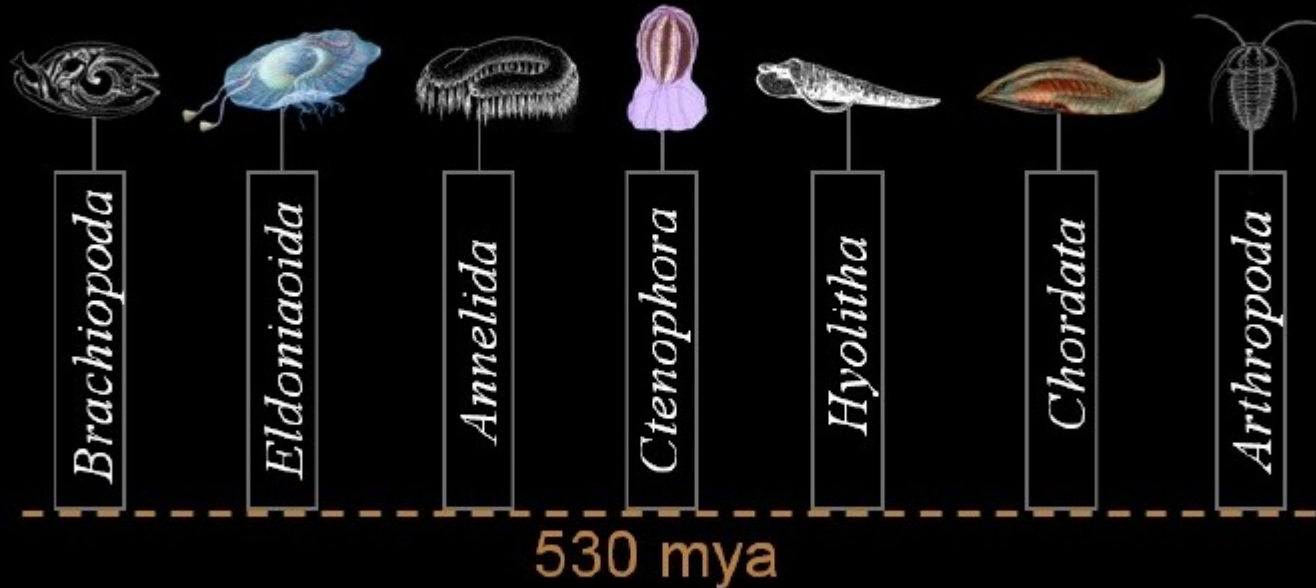

2. Ontogeneze

2. Ontogeneze

Explosion of Major Animal Groups (Phyla)

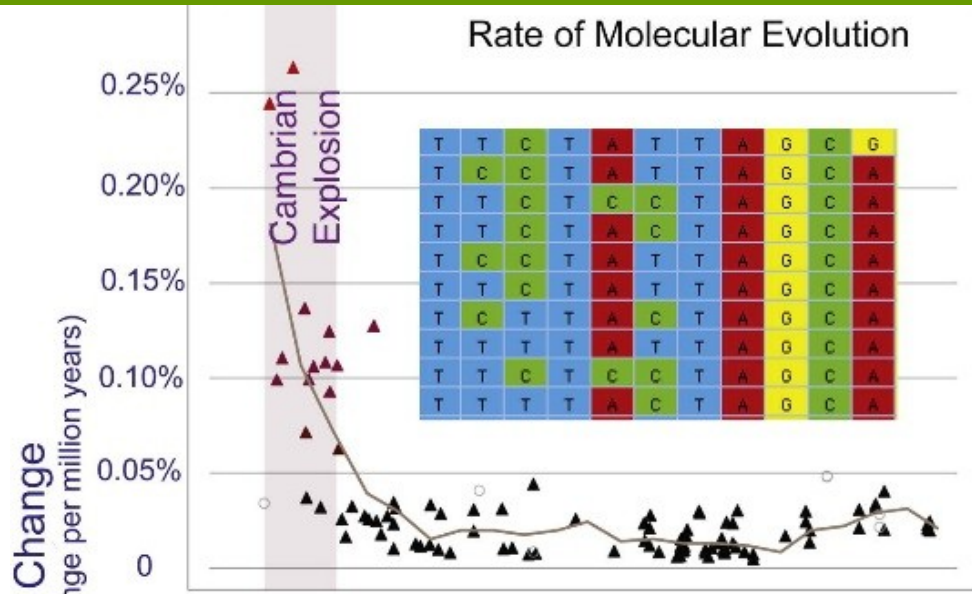

THE ARGUMENTS FOR AND AGAINST NEO-DARWINISM

EXPLORE EVOLUTION

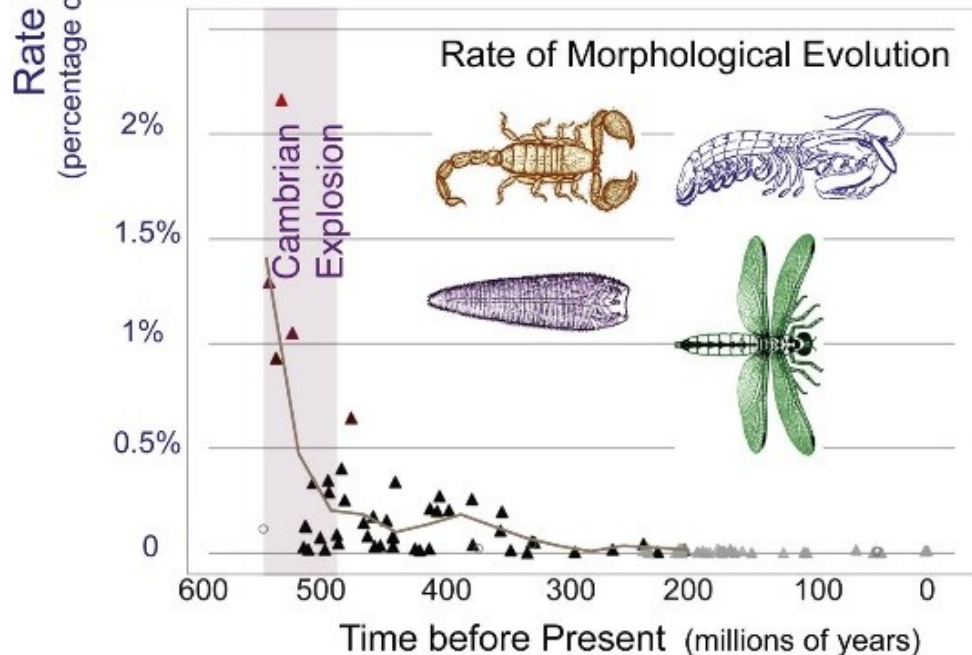
De facto každý tělní plán vznikl z jedné zásadní evoluční události ...a má nezávislou evoluční historii dále než 550 mil. let

2. Ontogeneze

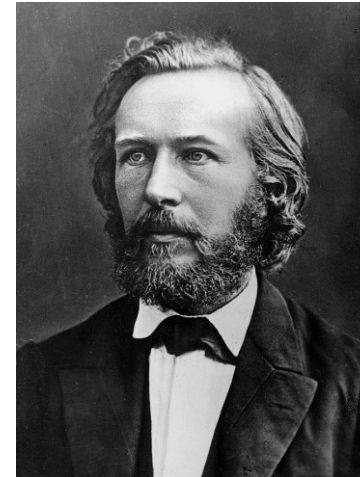
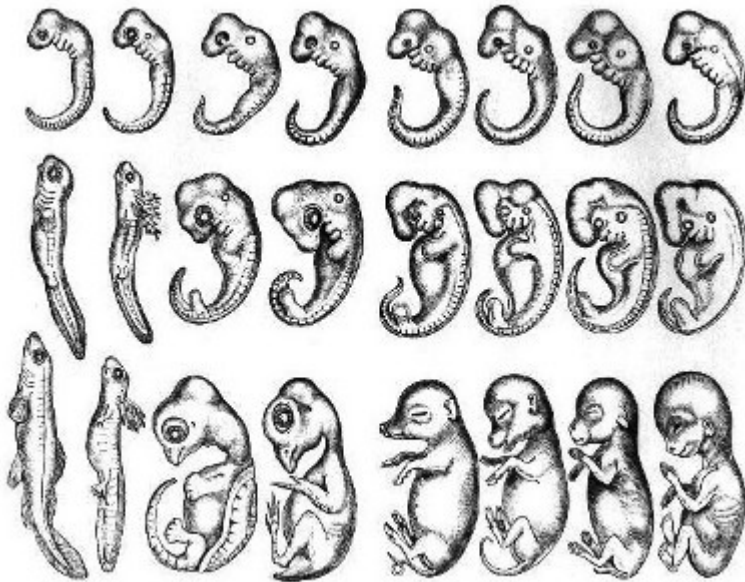
Prudký pokles...

Současná morfologická
evoluce je omezená
Disparita neroste
Genetické evoluce stagnuje

Souvislost evoluce a ontogeneze

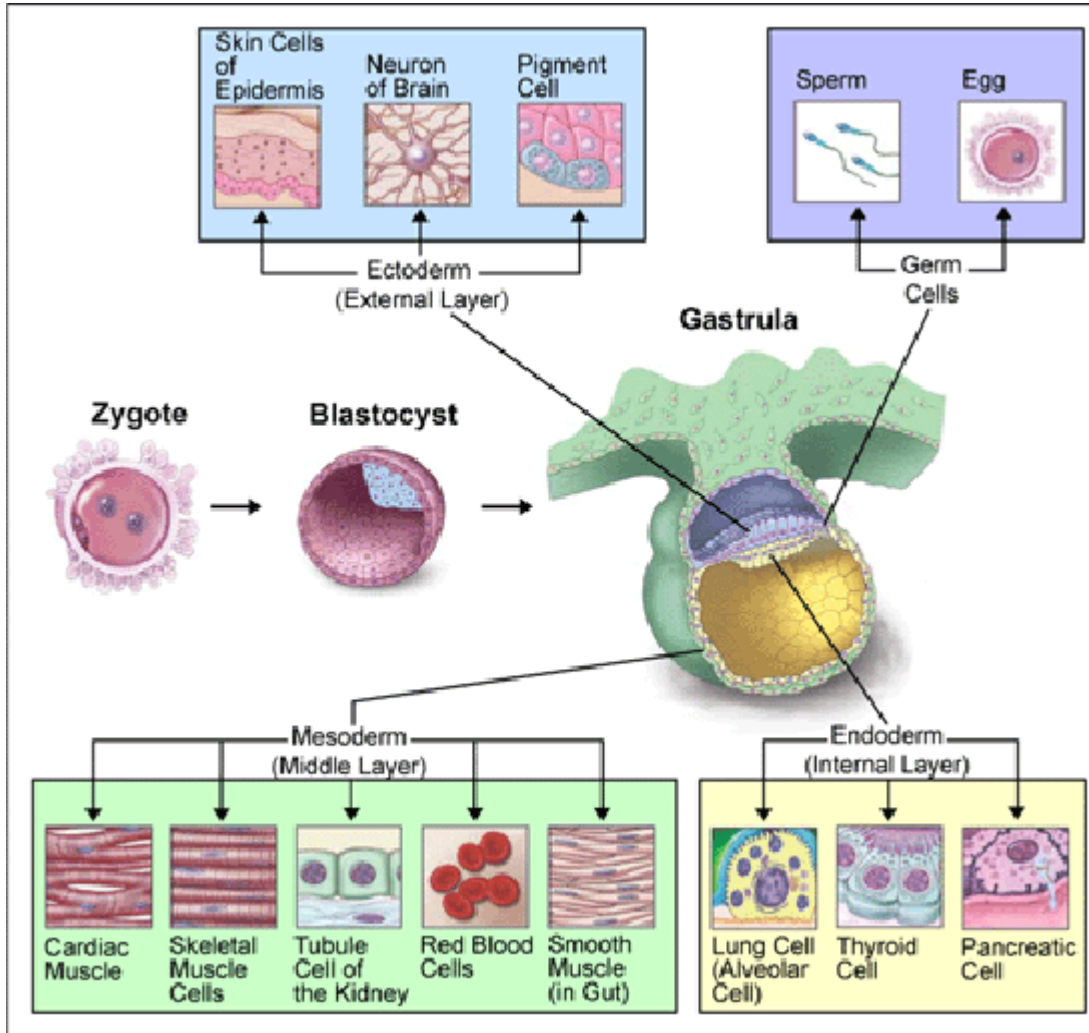
Otázkou je jak vznikají tvary a jak změny v ontogenezi ovlivňují fylogenezi a evoluci. Jde o jakousi souslednost ontogenezí – rekapitulace fylogeneze – Ernst Haeckel? Životní cyklus a specializace jednotlivých stádií.

Ale ...Fylogeneze = sled ontogenezí!
Evoluční změny mohou jednoduše vznikat změnou časování událostí (heterochronie) či změnou místa/topicity (heterotopie) událostí u potomka vs. předka

2. Ontogeneze

Jak vznikají tvary během ontogeneze ?

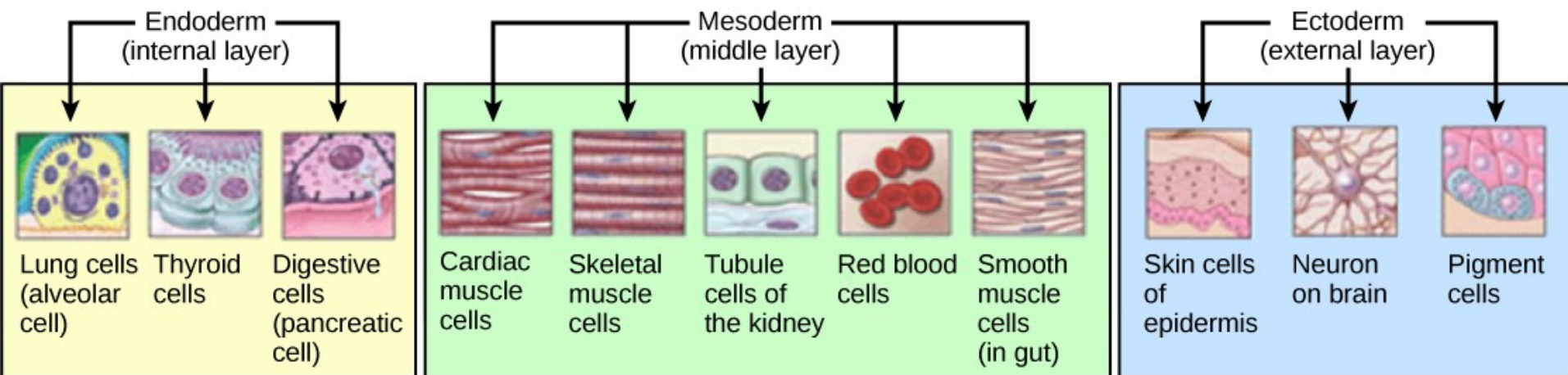
Metazoa) vytvářejí zárodečné vrstvy (listy).

Ty poskytují materiál k další diferenciaci tkání a orgánů.

Organogeneze = teorie zárodečných vrstev

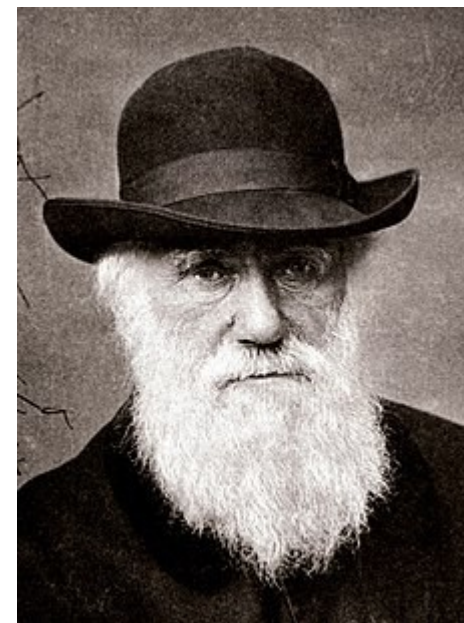
2. Ontogeneze

Gastrulace – gastrula – vznik zárodečných vrstev – vznik homologických orgánů

Ontogenetické – embryologické důkazy
evoluce přináší i

Charles Darwin

2. Ontogeneze

Zmínky o významu embryologických znaků již ale ještě před Darwinem

Karl Ernst von Baer

generalizace embryonálních vývojových řad
= biogenetický zákon:

- Obecné znaky se v průběhu ontogeneze objevují dříve než ty odvozené;

Johann Friedrich Meckel

- Odvozené znaky se vyvíjejí ze znaků obecných a znaky obecné ze znaků ještě obecnějších v dřívějším vývoji;

- Embrya odlišných druhů se postupně odlišují jedno po druhém;

- Embrya vyšších organismů procházejí stadii, kdy jsou podobná embryím, ne však adultům nižších organismů.

2. Ontogeneze

Vztah ontogeneze a evoluce:
ontogeneze představuje důležitý zdroj
informace

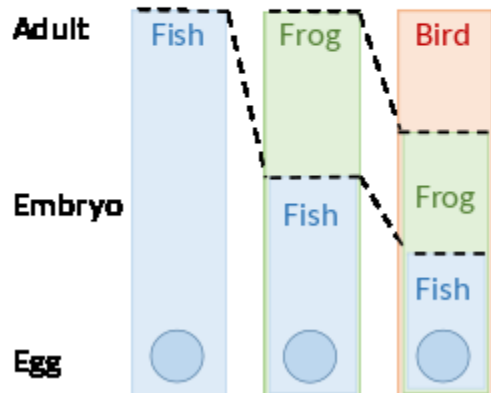
- Počáteční stadia jsou univerzální:
blastula, gastrula, neurula

ALE...

- Fylotyp (fylotypické stadium) – stadium
se znaky skupiny), u strunatců pharyngula

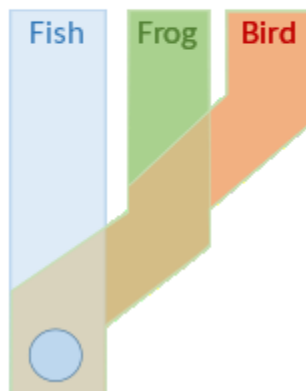
Haeckel

Development stages
recapitulate adult
evolutionary stages

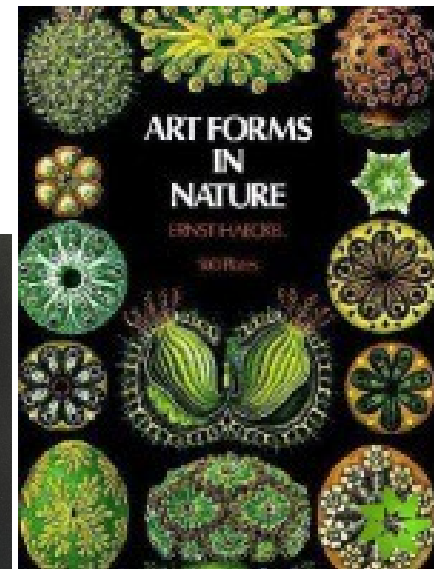
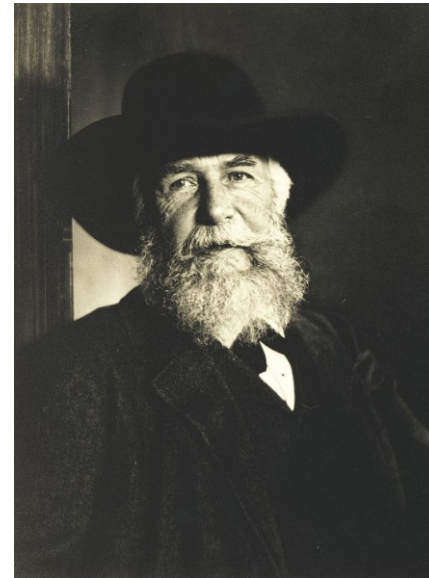
Von Baer

No recapitulation:
embryo's development
increasingly diverse

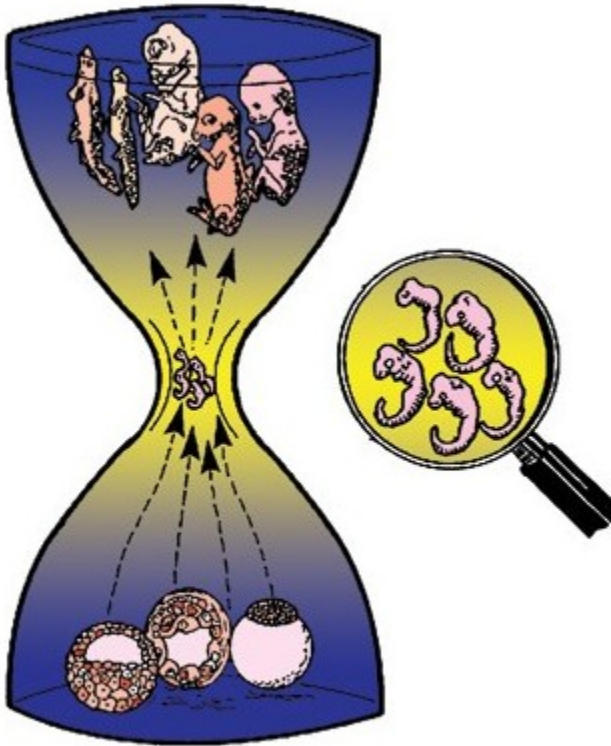

Ernst Haeckel

pravidlo rekapitulace
(ontogeneze „rekapituluje“ fylogenezi):

Přesýpací hodiny v embryologii

ALE...nejranější stadia vývoje embrya různých druhů v rámci kmene se velmi různí, a teprve poté nastává takzvané »fylotypové stadium« (z fylum = řecky »kmen«) výrazné anatomické podobnosti, jak je popsali Haeckel a von Baer.

Fylotypové stádium – pouze zde bude zárodek kopinatce, mihule, kuřete a člověka k nerozeznání.

Vývoj jedinců ze stejného „kmene“(skupiny) tedy připomíná jakési »přesýpací hodiny«.

2. Ontogeneze

Genová exprese byla u všech druhů nejpodobnější ve fázi »rozšířené břišní zárodečné pásky« (extended germband), která je již tradičně považována za fylogenetické stadium hmyzu.

Model fylogenetického je skutečným biologickým fenoménem, který definuje kmeny živočichů a omezuje jejich rozrůznění v průběhu evolučního procesu.

Neměnnost fylogenetického je důsledkem »**stabilizující selekce**«. Z populace odstraňuje veškeré odchylky od optimálních hodnot.

„Stabilizační selekce je nejsilnější ve fylogenetickém stadiu, což má za následek podobnou genovou expresi a z toho vyplývající neměnnou stavbu těla.

Platí že znak, který se v ontogenezi objevuje dříve, je původnější.

heterochronie a heterotopie

principiální mechanismy
evolučních změn

2. Ontogeneze

Nicméně obecně je známo jen málo tělních plánů
udržovano pomocí vývojových omezení
(constraints)
Fenotypově za to mohou fylogenetická
konzervativní stádia.

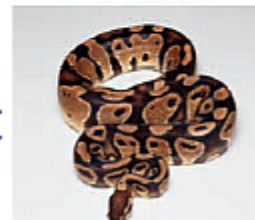
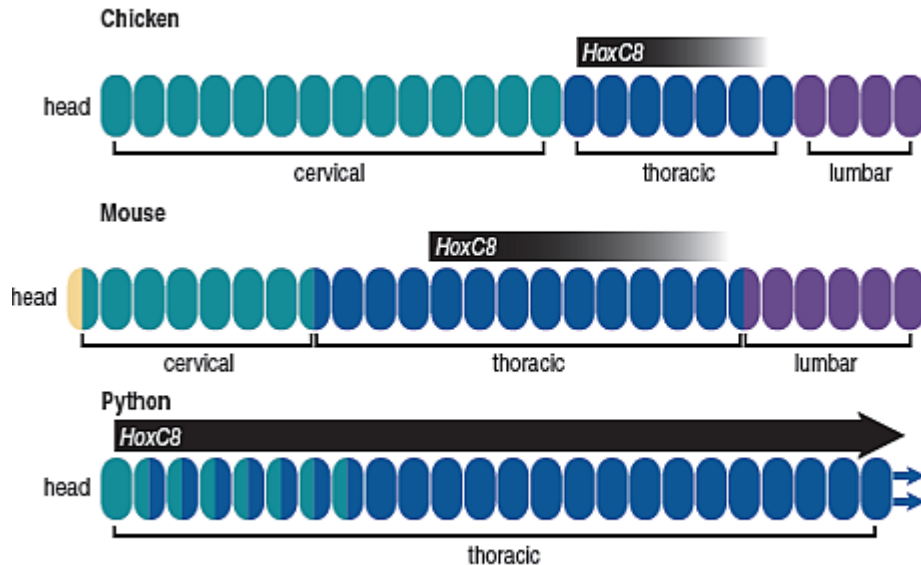
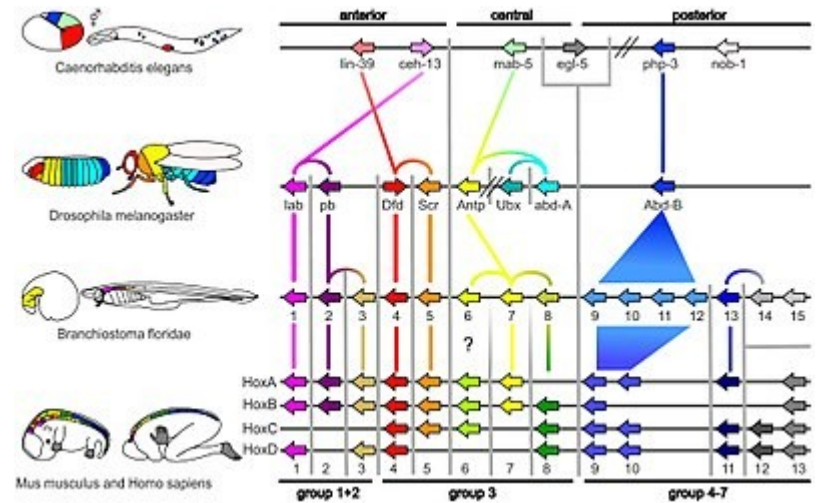
Odolnost morfotypu vůči změnám je
základní vlastností a je výsledkem vnitřních
vývojových omezení – genetických i
epigenetických.

Embryo, které se odlišuje je odstraněno!

2. Ontogeneze

Zootyp: myšlený archetyp či předek živočichů s dvojstrannou symetrií těla, definován identickou koexpresí Hox genů

Hox geny determinují formu, počet a evoluci opakujících se částí: kuře vs. had, exprese genu *Hoxc-6* v hrudních obratlech nesoucí žebra

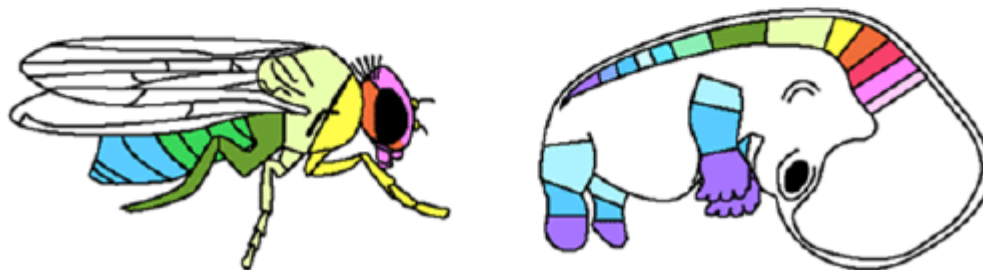
2. Ontogeneze

Pozor – Hox geny kontrolují pozici, nikoliv strukturní identitu

V genech není zapsán výsledný fenotyp, ale obsahují pouze návod k sestavení tělních plánů – návod se může vyvíjet, je tedy modulární a obsahuje předešlé návody, které si s sebou již nesou různá předchozí omezení.

B

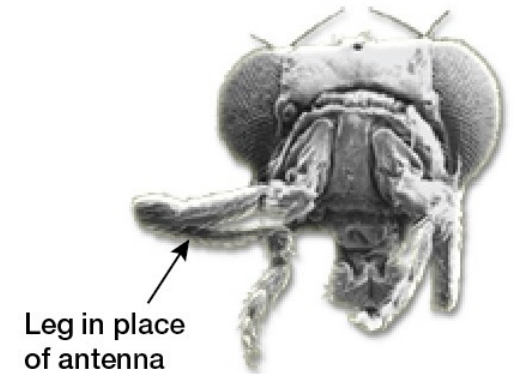
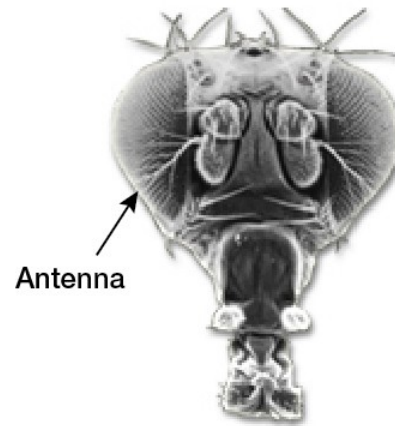
2. Ontogeneze

Hoxgeny jsou odpovědné za morfologickou diversitu na organismální i evoluční úrovni.

jak dokládá homeotická transformace

William Bateson

Ukázal, jak jeden segment byl transformován v jiný

1. Tělesná organizace

Rozdílnost tvarů živých organismů se dotýká celé řady aspektů biologie

Řecký základ slova *morfologie*
vnější tvary organismů.

mechanismy určující stavební plán organismů **homeoze**
= změna nějaké morfologické struktury v jinou.

- substituce krabího oka tykadlem
- nahrazení tykadla hmyzu končetinou
- objevení se hmyzího křídla na místě nohy
- některé případy nadpočetného (šestého) ramena mořských hvězdic
- přeměnu sedmého krčního obratle člověka v hrudní, což se projeví přítomností žeber, nebo dalšího páru prsních bradavek.

2. Ontogeneze

Vývojová morfologie

- Důležitost ontogeneze pro pochopení adultní morfologie;
ontogeneze, životní cyklus, vajíčka, rýhování, gastrulace;
embryonální původ orgánových soustav
- „Aktivizovaný ektoderm“ obratlovců:
buňky neurální lišty a preplakodální zóna
- Evoluční změny ve vývojovém cyklu,
larvy, typy a morfologie larev

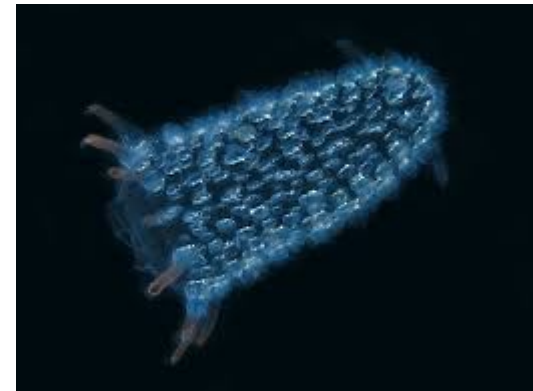
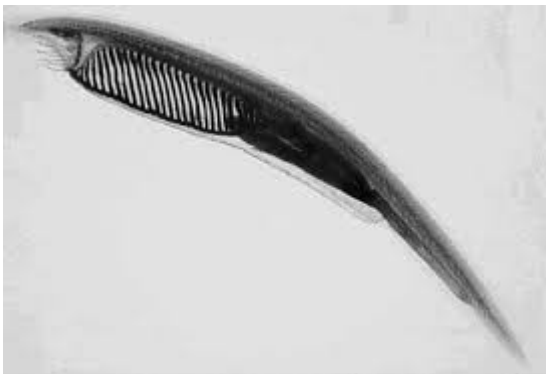
2. Ontogeneze

sdílené charakteristiky vývoje – homologie – systematika

Průběh ontogeneze notochordu kopinatce a pláštěnce

Stejně tak i možno sledovat ontogenezi vývojového cyklu

gametogeneze - oplození - rýhování - gastrulace - organogeneze - larva –možná metamorfóza – dospělec

Raná embryologie

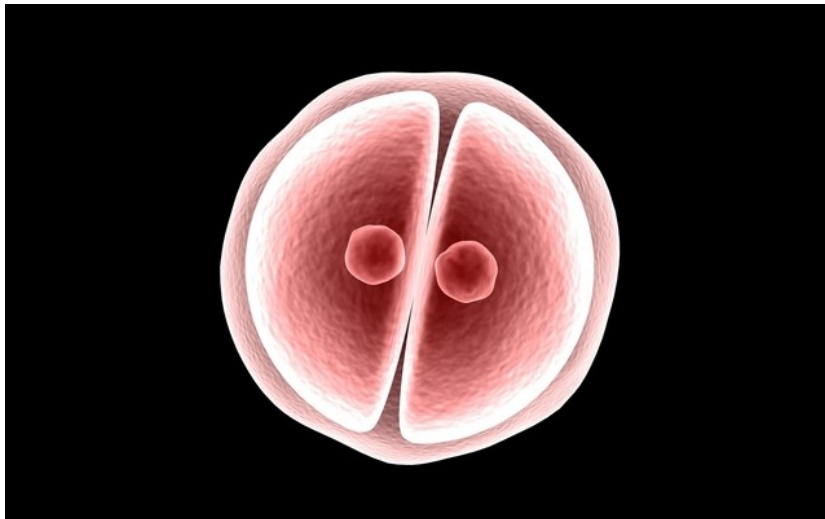
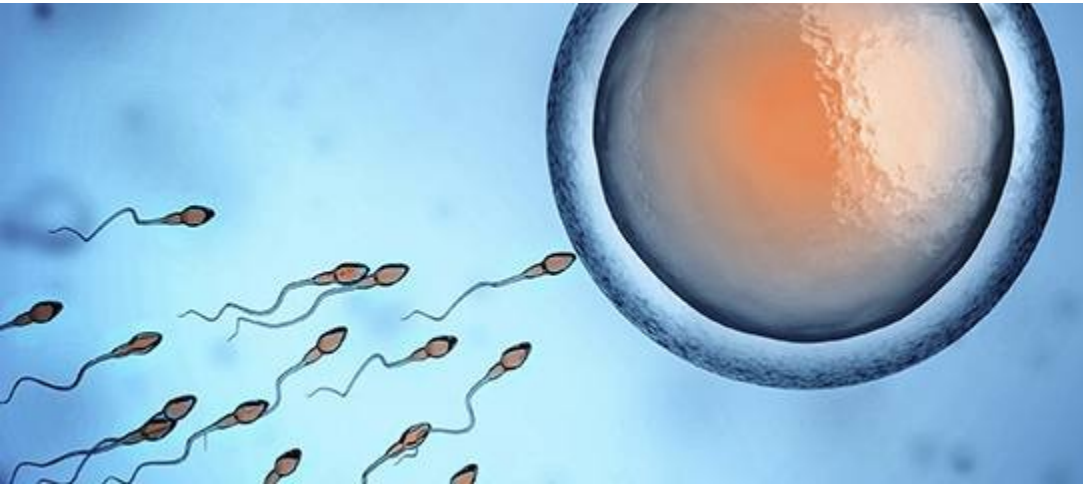
Embryonální původ orgánových soustav a tělních dutin

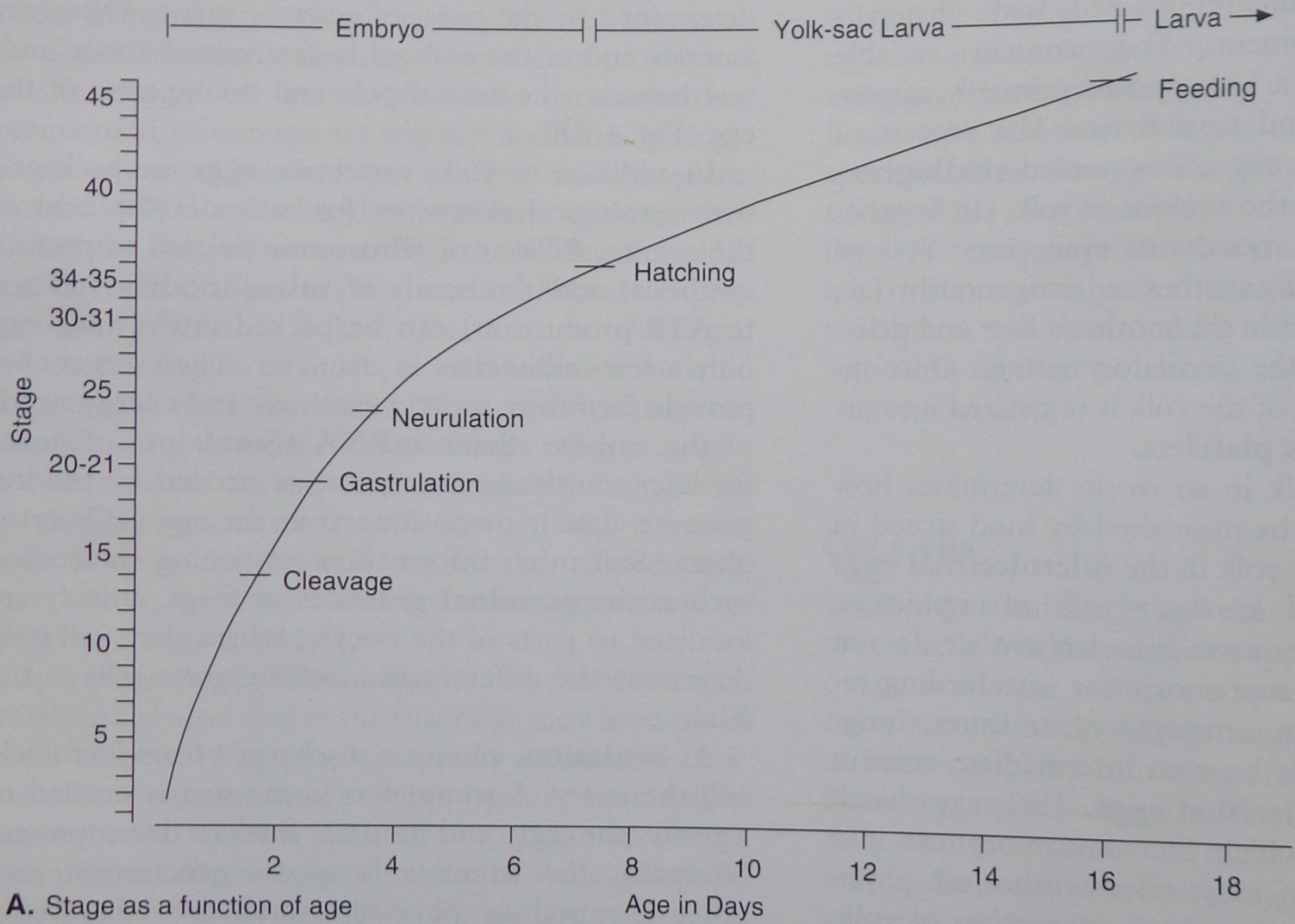
vztah zárodečných listů
kontinuální proces, ale jednotlivé fáze
morula, blastula, gastrula...neurula

embryo
extraembryonální oblast
organogeneze

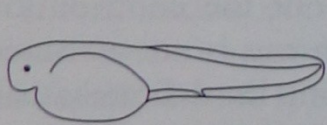
2. Ontogeneze

vznik gamet (gametogeneze) a oplození, splynutí gamet

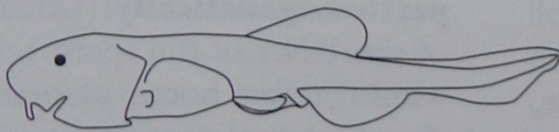

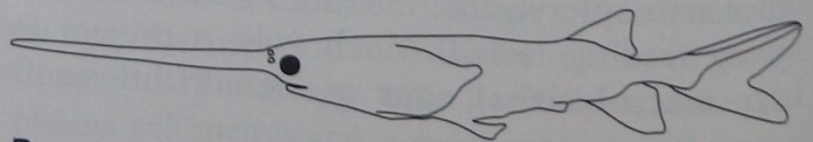
A. Stage as a function of age

B. Yolk-sac larva

C. Larva

D. Juvenile

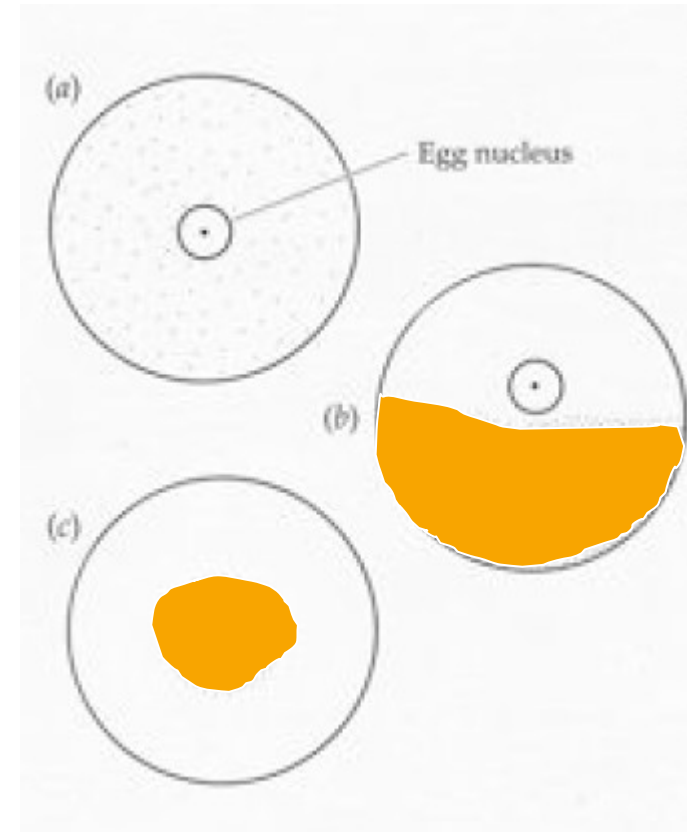
2. Ontogeneze

Vajíčka (dle rozložení žloutku):

- isolecitální: iso=stejný
- telolecitální: žloutek koncentrován u vegetálního pólu buňky/vejce
- centrolecitální: žloutek koncentrován u centra

Vajíčka (dle množství žloutku;
málo-mnoho)

- alecitální
- oligolecitální
- mesolecitální
- polylecitální

Typ vajíčka zásadně předurčuje typ rýhování! holoblastické (úplné) vs. Meroblastické (část)

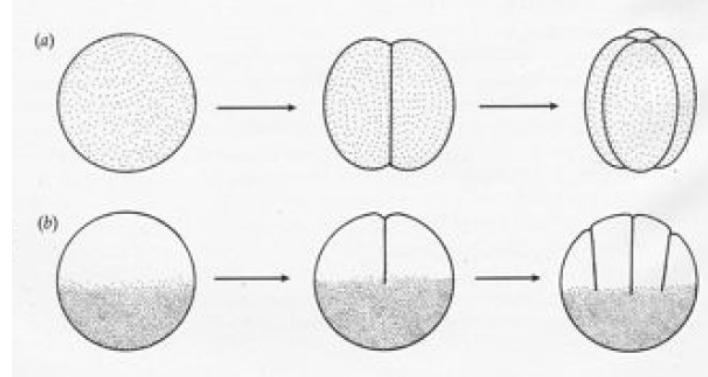

2. Ontogeneze

Rýhování vajíčka na povrchu...

holoblastické (kompletní)

meroblastické (částečné)

z jednobuněčné zygoty na vícebuněčnou morulu

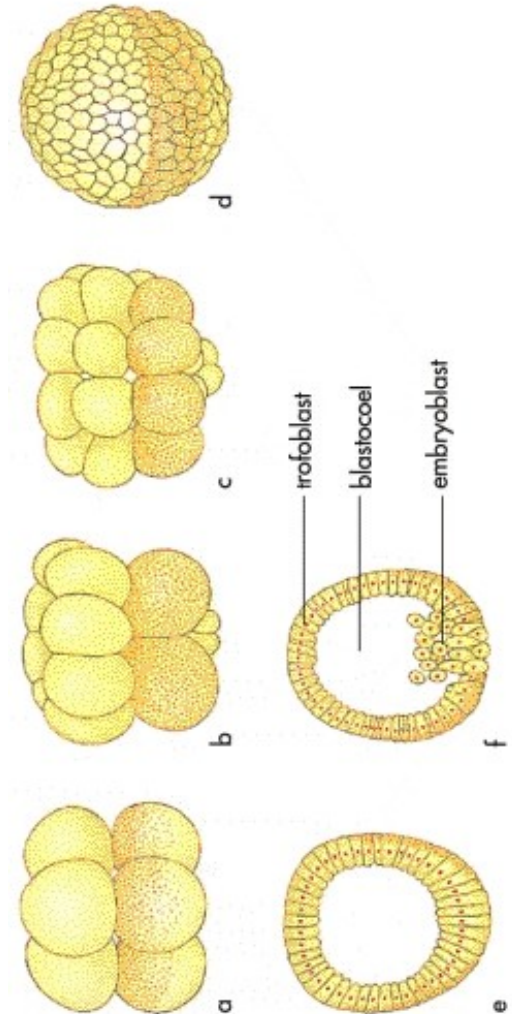
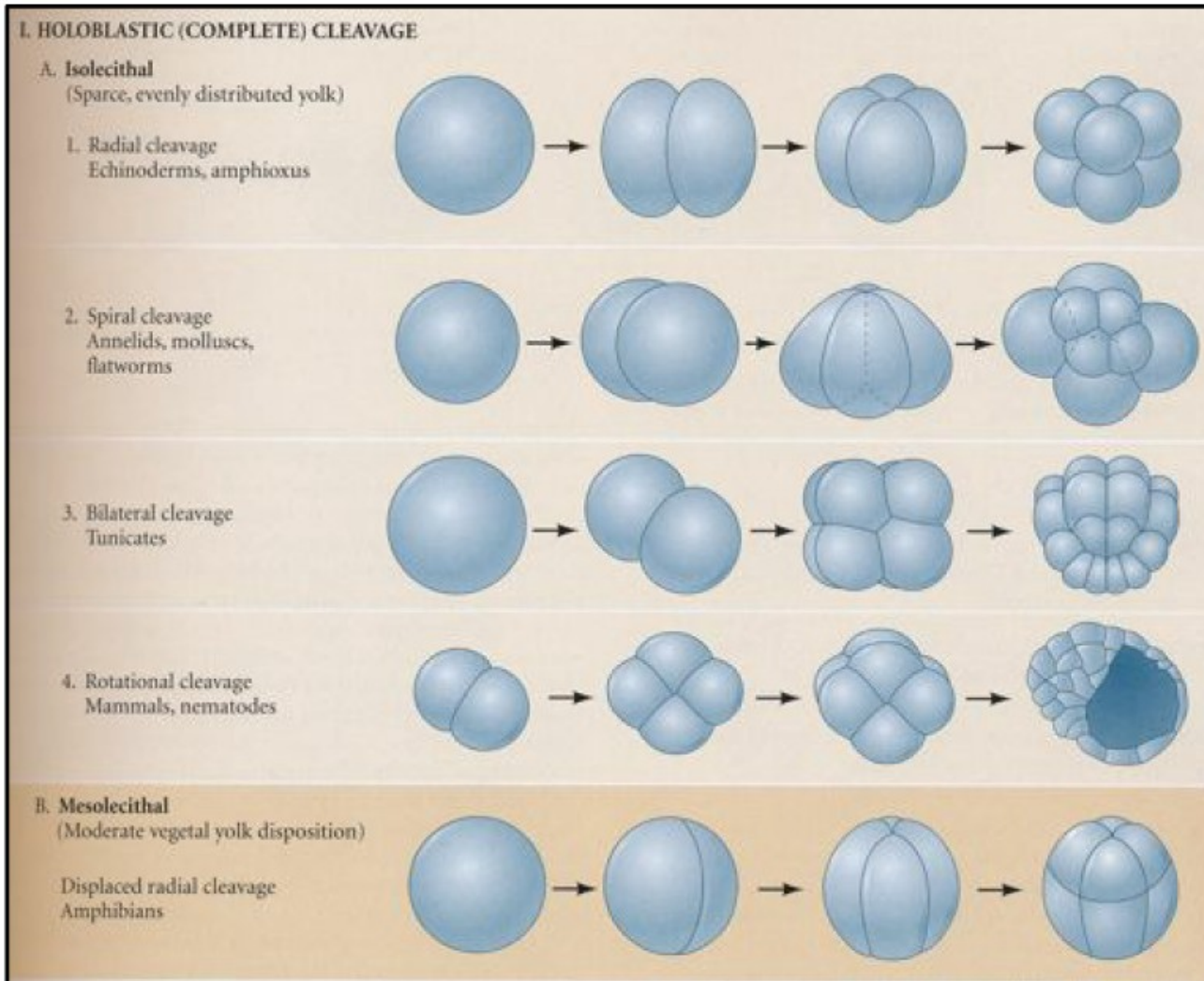
TABLE 5.1 Comparison of Cleavage Patterns and Yolk Accumulation in Representative Vertebrates

Cleavage Pattern	Yolk Accumulation	Representative Animals
Holoblastic	Microlecithal	Amphioxus, eutherian mammals
	Mesolecithal	Lampreys, bowfins, gars, amphibians
Meroblastic	Macrolecithal	Elasmobranchs, teleost fishes
Discoidal ^a	Macrolecithal	Reptiles, birds, monotremes

^aDiscoidal cleavage is an extreme case of meroblastic cleavage.

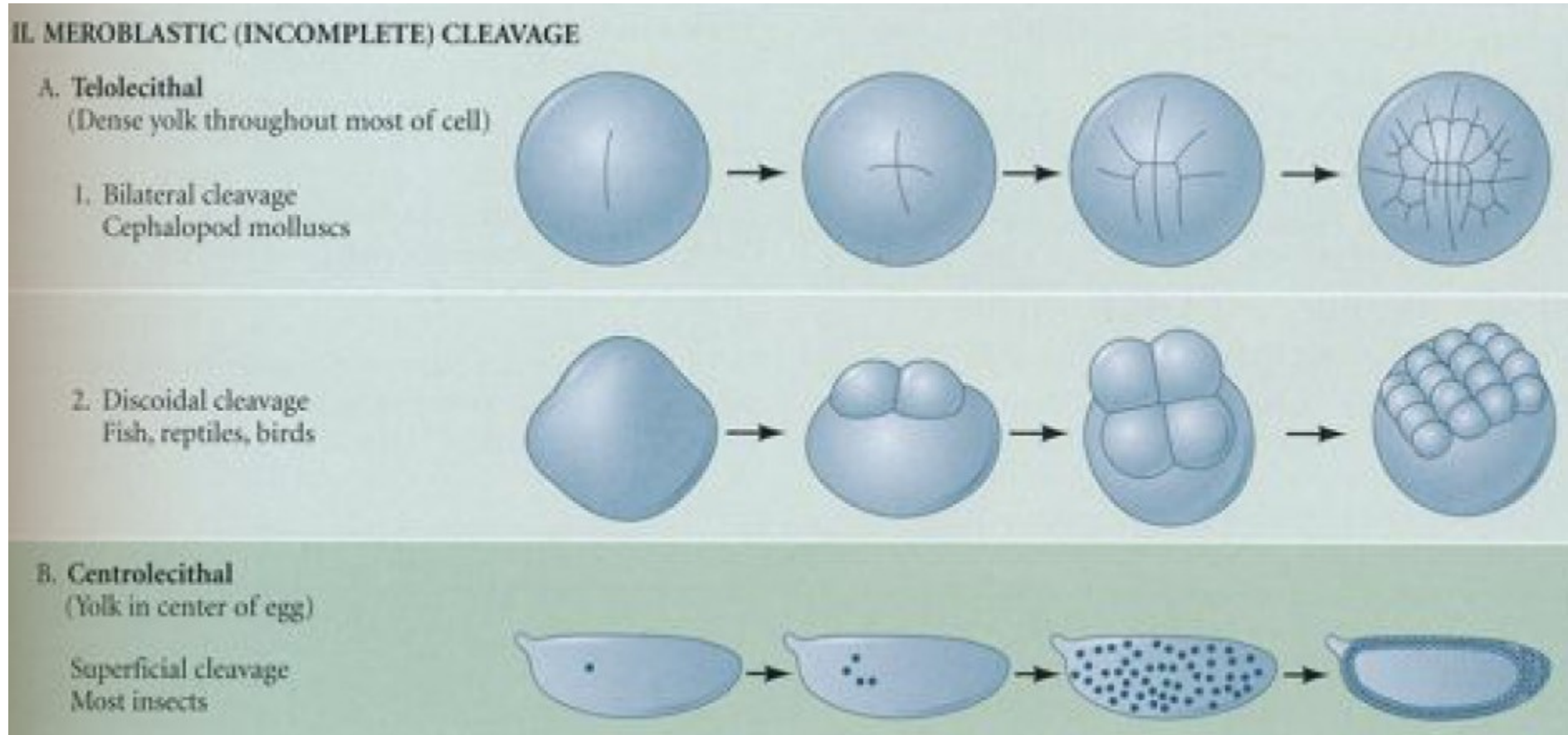
2. Ontogeneze

Holoblastické, rýhování na celém vajíčku

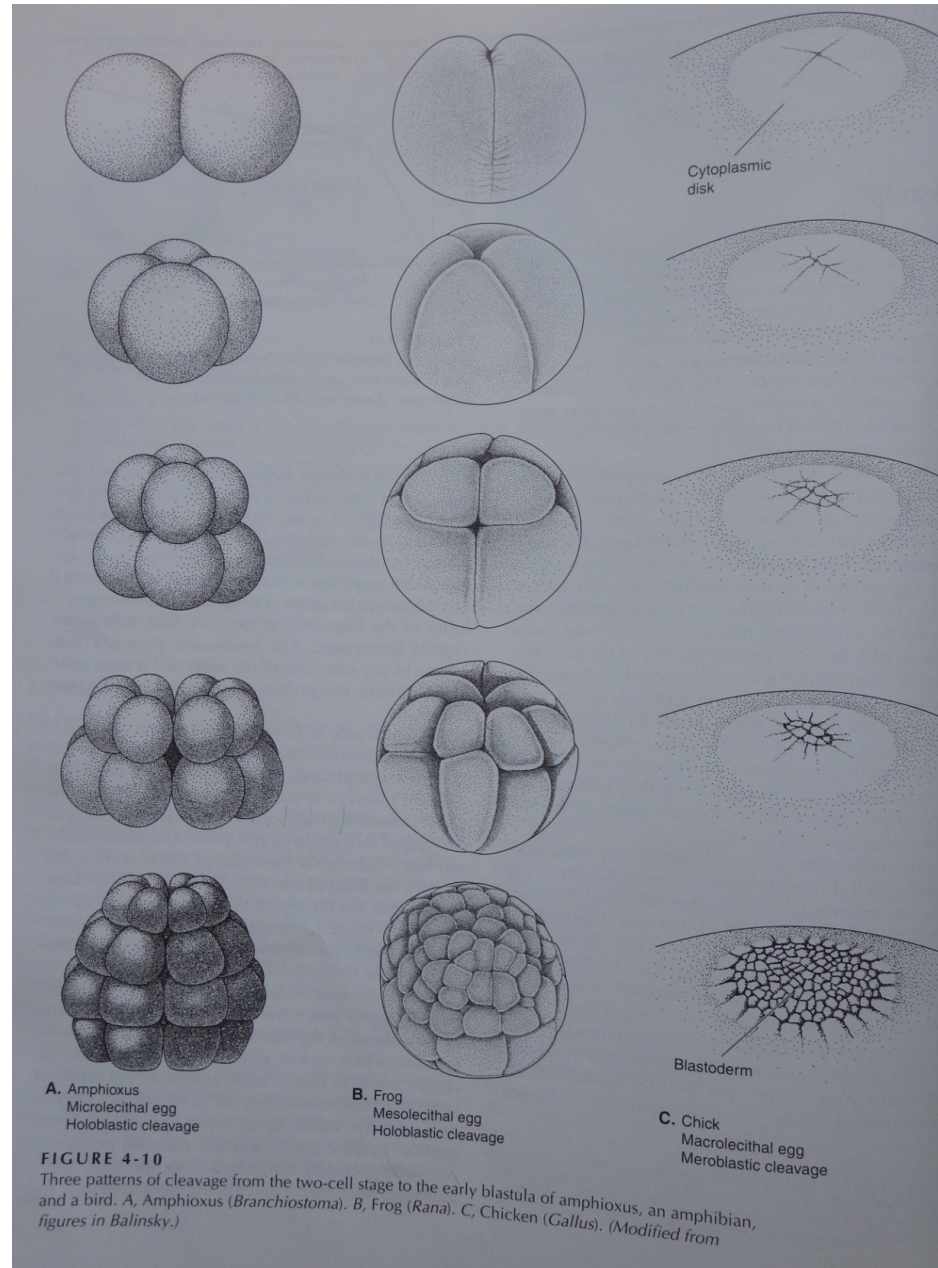
2. Ontogeneze

Meroblastické, rýhování jen na části vajíčka

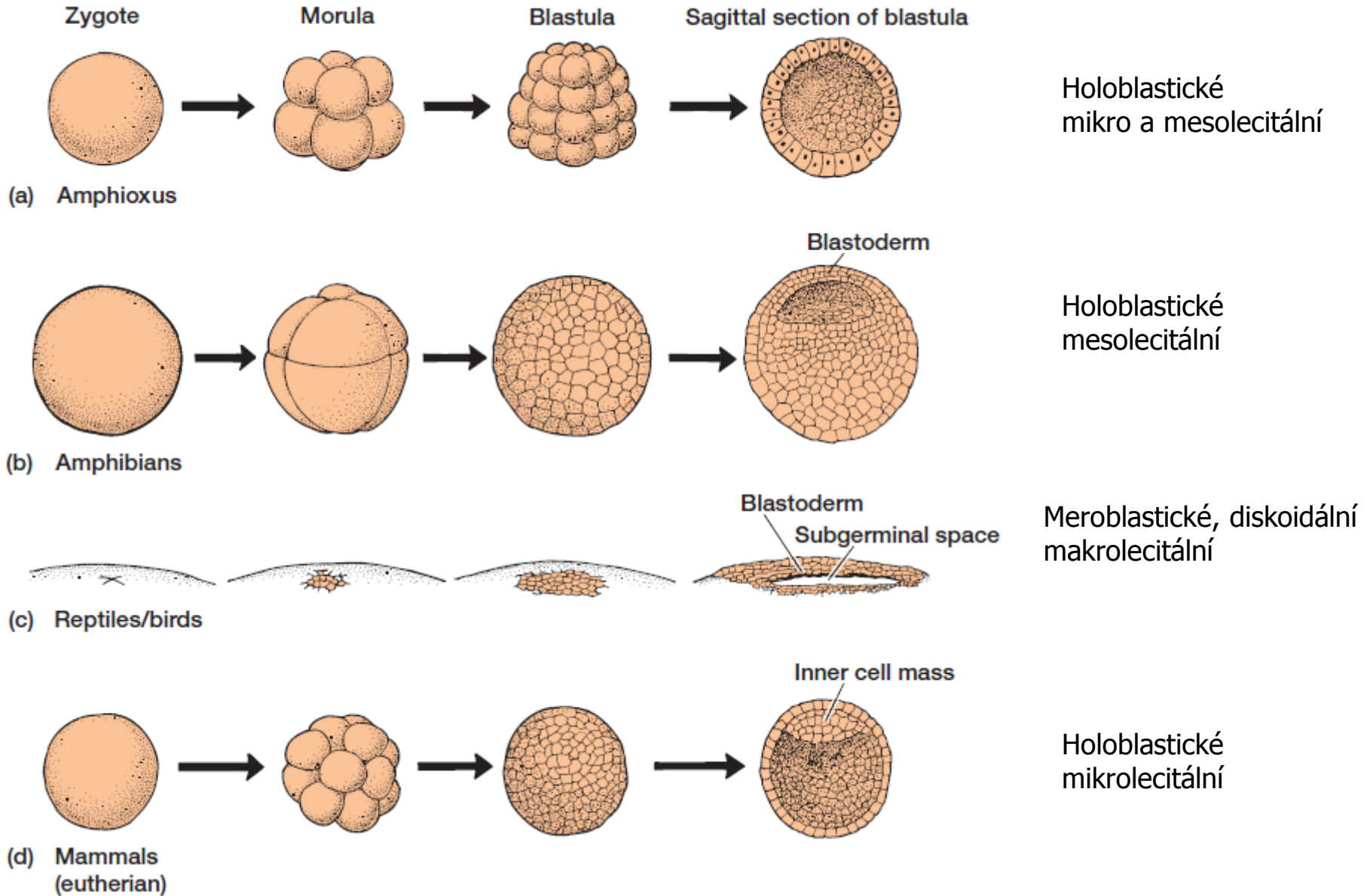

2. Ontogeneze

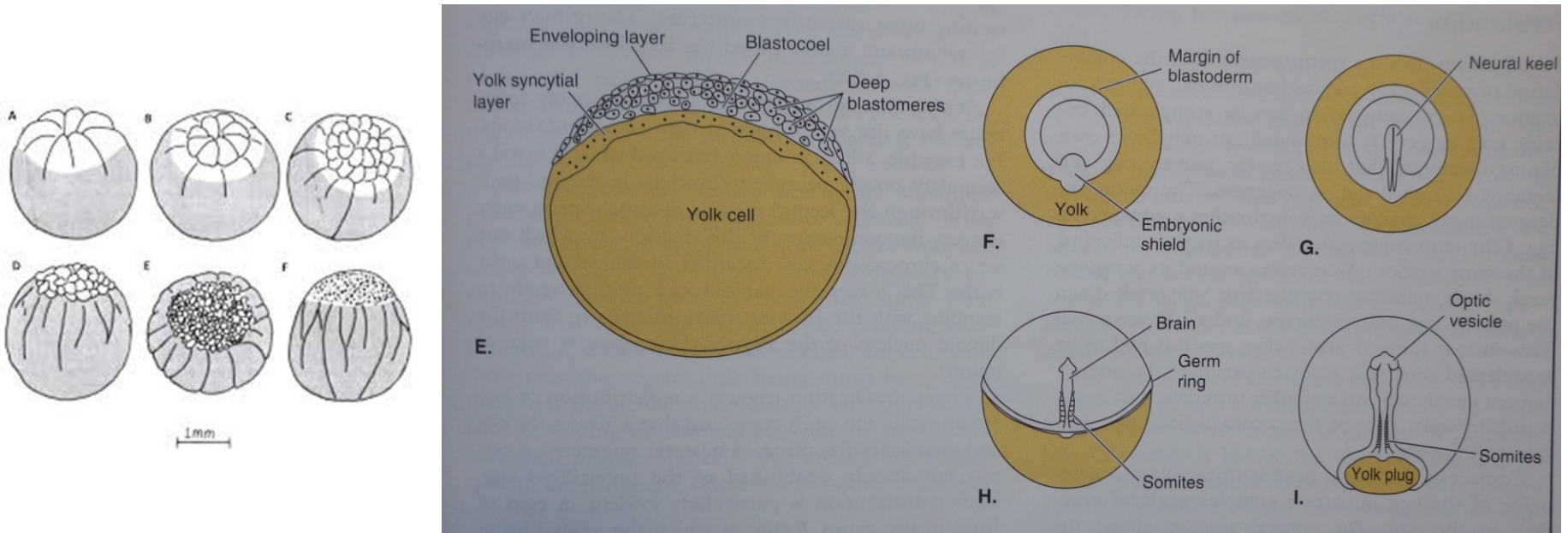
Podle obsahu žloutku...

2. Ontogeneze

2. Ontogeneze

Danio rerio

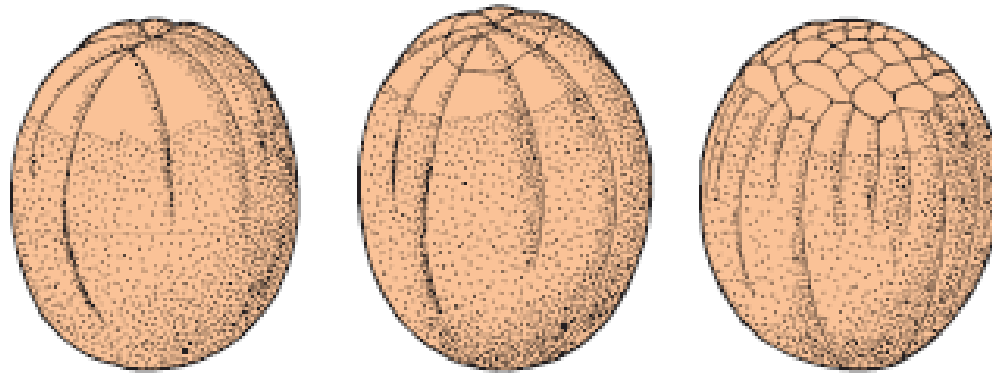
diskoidální a meroblastické (jen část vajíčka, bez žloutku) rýhování

blastoderm na vrcholu vajíčka (E), jeho expanze epibolií o většině vajíčka

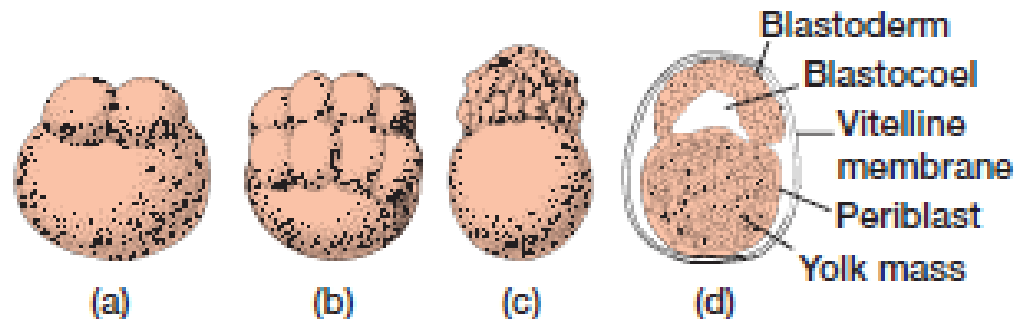
vznik 3 zárodečných vrstev a osa embrya (H)

mozek, zrakové váčky, somity - ještě před gastrulací!!!

2. Ontogeneze

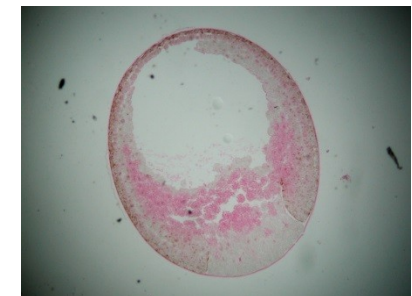
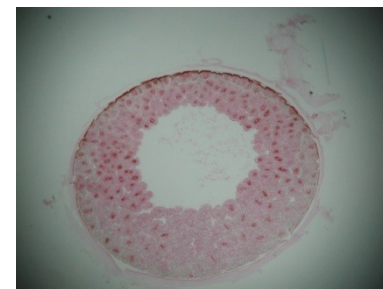
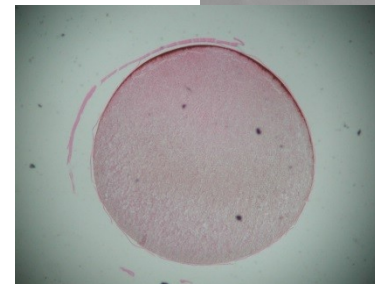
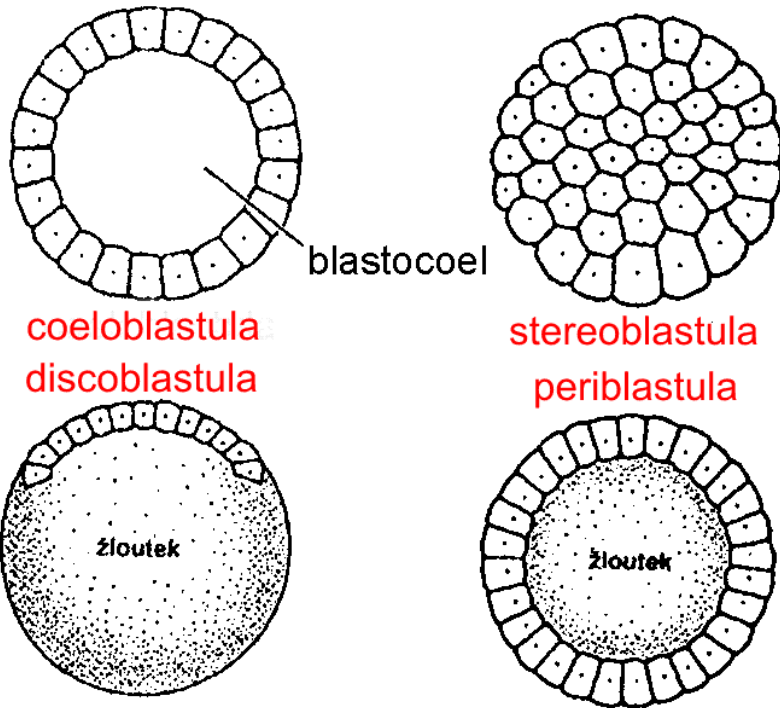
FIGURE 5.3 Holoblastic cleavage in the bowfin, *Amia*.

FIGURE 5.4 Discoidal cleavage in a teleost (zebra fish). (a) Cleavage begins with the appearance of the first mitotic furrow. After successive mitotic divisions (b), the blastula (c) results. (d) Cross section of the blastula. A cap of blastoderm rests on the uncleaved yolk mass, and a vitelline membrane is still present around the entire blastula.

Výsledek rýhování vajíčka= **1. BLASTULA**

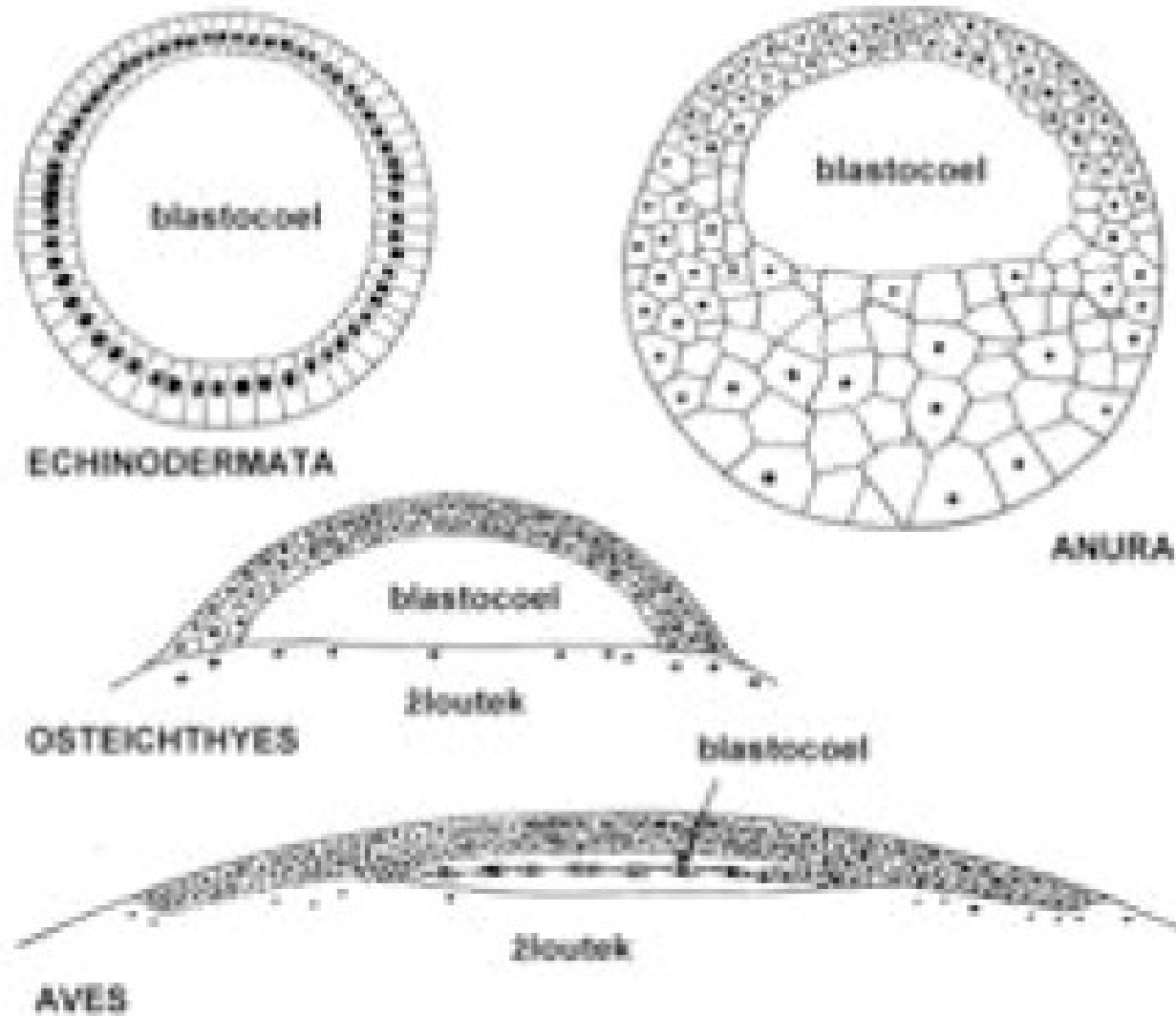
rýhováním vzniká primární tělní dutina = **blastocoel**

Vznik ektodermu a primární tělní dutiny (blastocoelu)

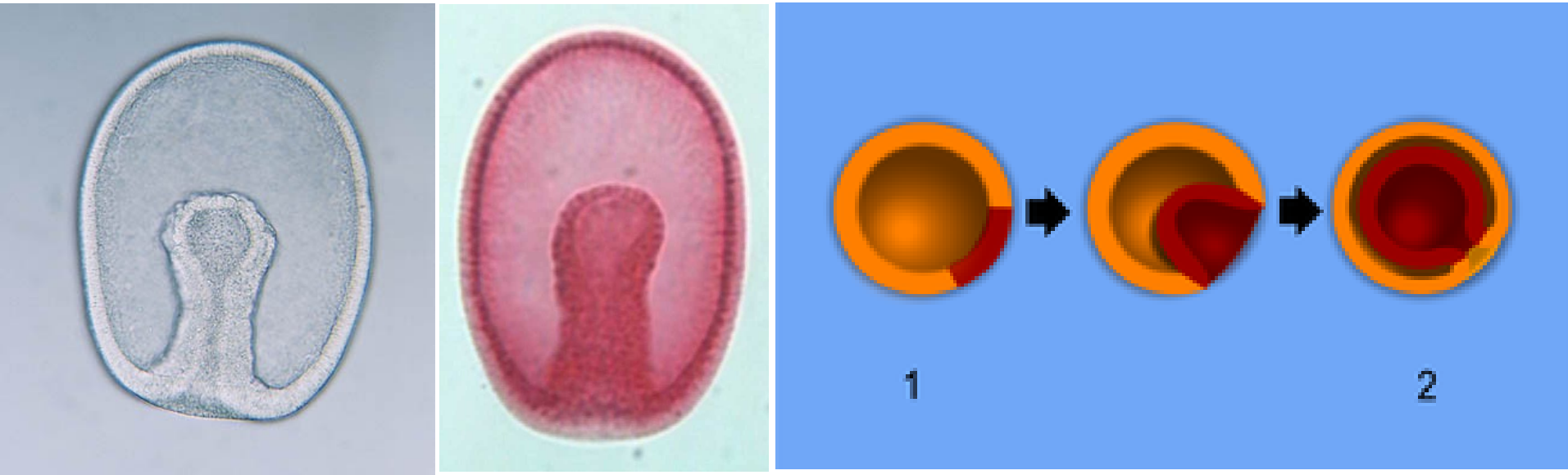
2. Ontogeneze

Obč. 11 Schematické znázornění blastuly některých živočichů. Podle Balinského (1975).

Stádia embryonálního vývoje:

2. GASTRULA

po stadiu blastuly nastává gastrulace = proces, v jehož průběhu se blastula díky buněčným pohybům přetvořuje do podoby mnohavrstevné gastruly
» zárodečné vrstvy » organogeneze

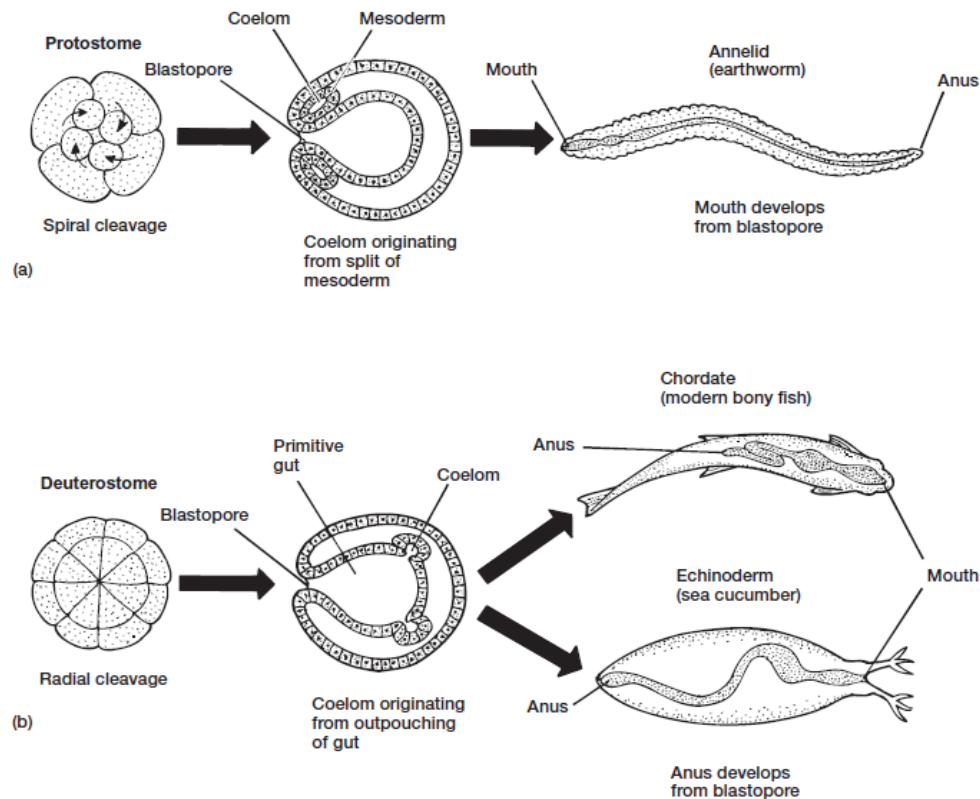
Pouze mnohobuněčné organismy (Metazoa, resp. Eumetazoa) vytvářejí zárodečné vrstvy, které dále poskytují materiál k diferenciaci buněk do tkání

Vznik entodermu a prvoúst, formace mezodermu

2. Ontogeneze

Gastrulace může být viděna jakožto embryonální analogie přechodu komplexity od protozoa k metazoa!

TABLE 2.1 Fundamental Patterns in Bilateria Development	
Protostomes	Deuterostomes
Blastopore (mouth)	Blastopore (anus)
Spiral cleavage	Radial cleavage
Schizocoelic coelom	Enterocoelic coelom
Ectodermal skeleton	Mesodermal skeleton

2. Ontogeneze

blastoporus = prvoústa

archenteron = prvostřevo (druhotná tělní dutina)

Různé způsoby pohybu buněk

- invaginace
- ingrese
- delaminace
- epibolie (obrůstání)
- involuce

Invagination:
Infolding of cell sheet into embryo

Example:
Sea urchin endoderm

Involution:
Inturning of cell sheet over the basal surface of an outer layer

Example:
Amphibian mesoderm

Ingression:
Migration of individual cells into the embryo

Example:
Sea urchin mesoderm,
Drosophila neuroblasts

Delamination:
Splitting or migration of one sheet into two sheets

Example:
Mammalian and bird hypoblast formation

Epiboly:
The expansion of one cell sheet over other cells

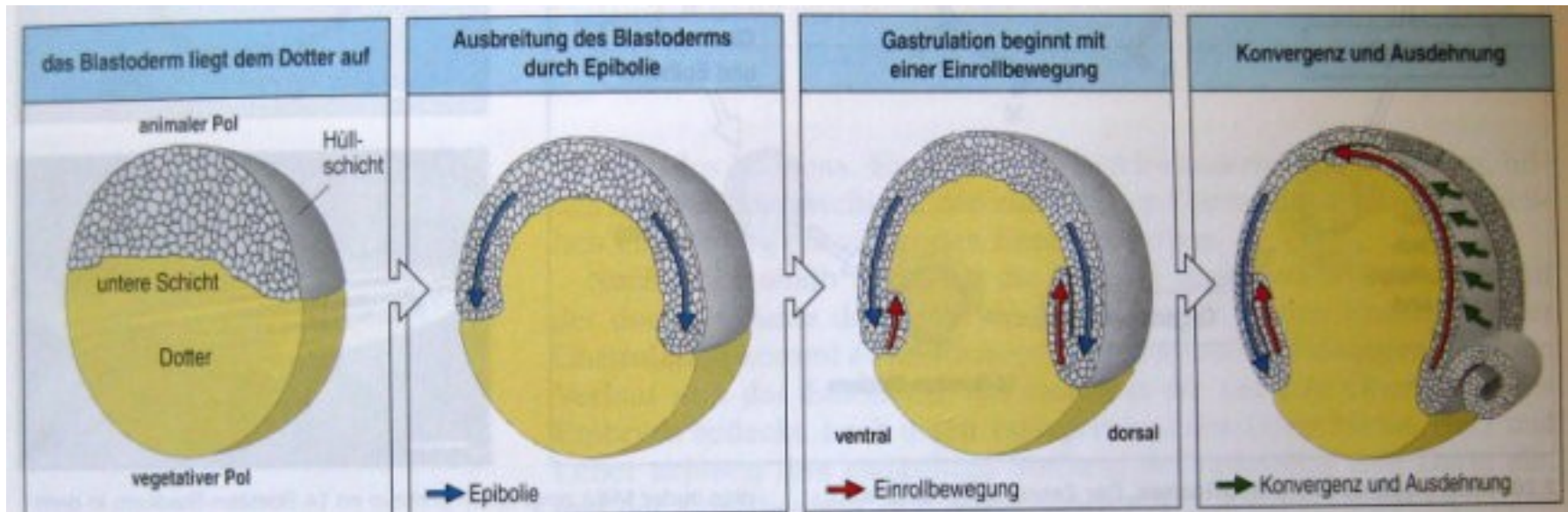
Example: Ectoderm formation in amphibians, sea urchins, and tunicates

2. Ontogeneze

5 procesů gastrulace

epibolie – vnější epiteliální vrstva zevnějšku přeroste a překryje budoucí entoderm.

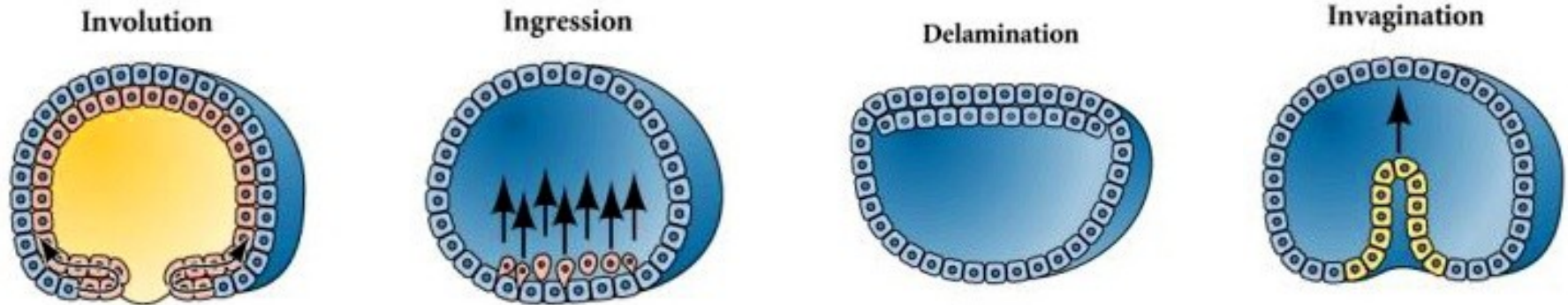
Během epibolie se buňky v jednom směru zužují a v dalším prodlužují, čímž je zprostředkován jejich pohyb. Na začátku epibolie se blastoderm začíná ztenčovat a vyklenovat. Prodlužování buněk probíhá od animálního až k vegetativnímu pólu, dokud kompletně nepokryje vajíčko.

2. Ontogeneze

involute - zavinutí vnější vrstvy buněk tak, že zcela překryje vnitřní povrch této vrstvy buněk

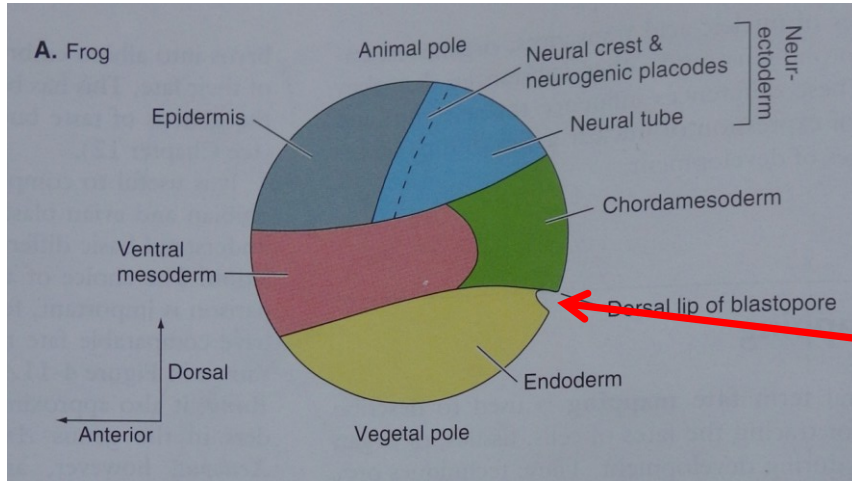
ingrese – migrace jednotlivých buněk z povrchové do hlubší vrstvy

delaminace – rozdělení jedné vrstvy buněk do dvou víceméně paralelních

invaginace - vchlípnutí určité skupiny buněk, podobně jako se promačkává propíchnutý míč.

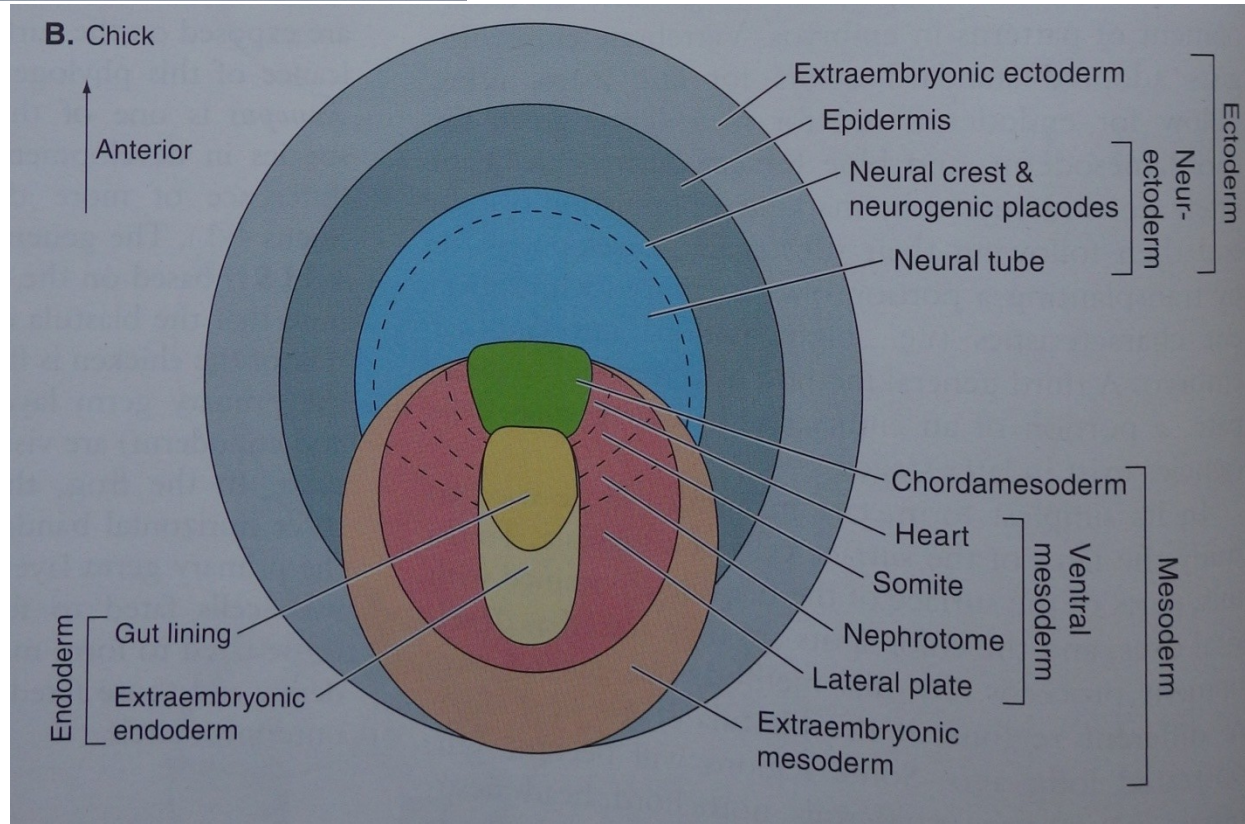
2. Ontogeneze

gastrulace (počátek neurulace)

odtud involuce

modrá – ektoderm
 žlutá – entoderm
 červená - mezoderm

2. Ontogeneze

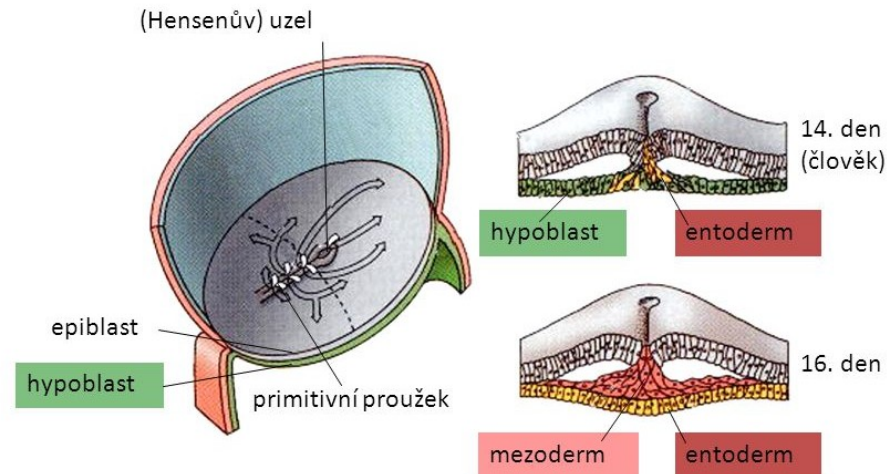
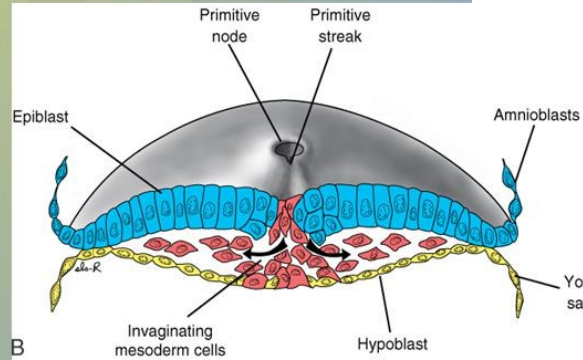
Gastrula má již dvě vrstvy buněk a obsahuje dutinu (tzv. prvostřevo), která se otvírá do okolního světa otvorem zvaným blastoporus. Vrstvy gastruly se postupně transformují v tzv. zárodečné listy – entoderm, ektoderm a mezoderm.

epiblastické buňky - migrace do **primitivního proužku** projdou hrdlem – ti co projdou, základ pro endoderm resp. mezoderm
ostatní ektoderm

Gastrulace - savci

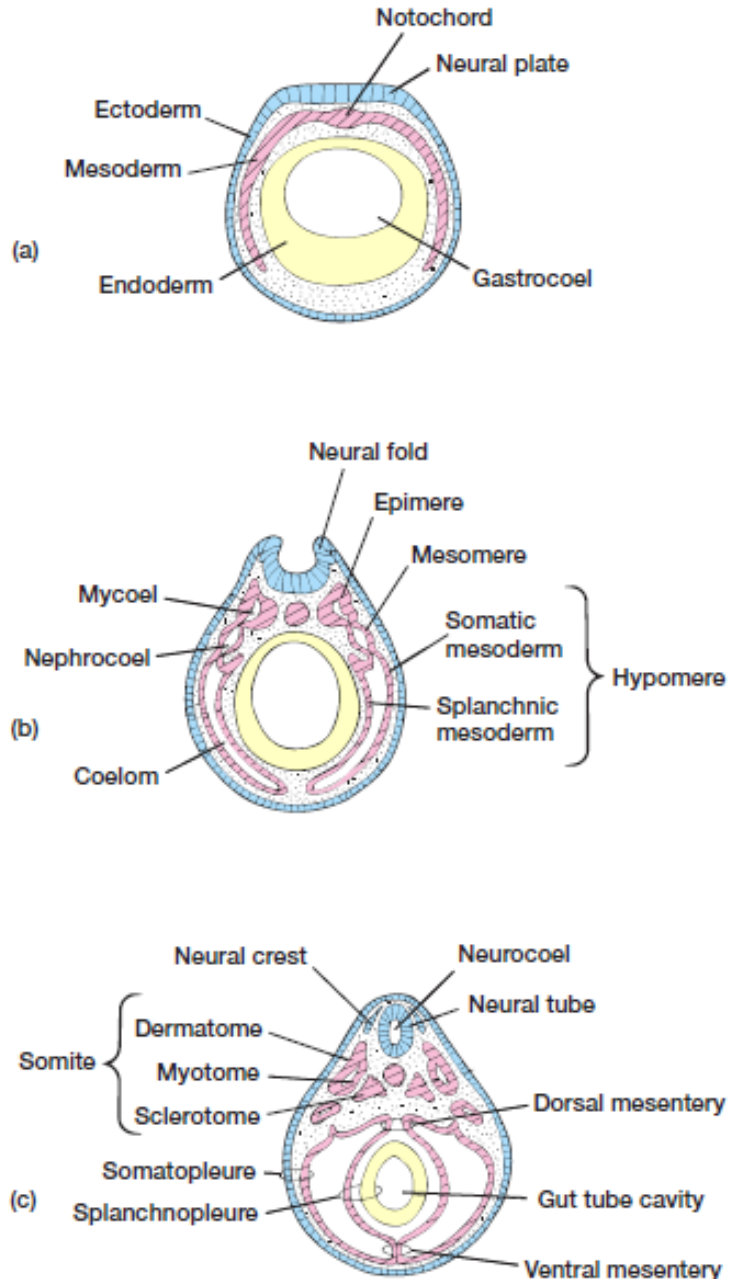
Vývoj embryoblastu - gastrulace

- Vývoj 3 zárodečných vrstev: ektoderm, mesoderm a endoderm
- Primitivní uzel a primitivní proužek
- Ztráta mezibuněčných spojení
- Lahvovité bb
- Buněčná migrace

2. Ontogeneze

následná diferenciacie
mesodermu a nervové trubice:

- 1) gastrulace (gut, formation)
- 2) neurulace

dvě cesty vzniku mesodermu

diferenciacie neurální lišty

2. Ontogeneze

mesoderm

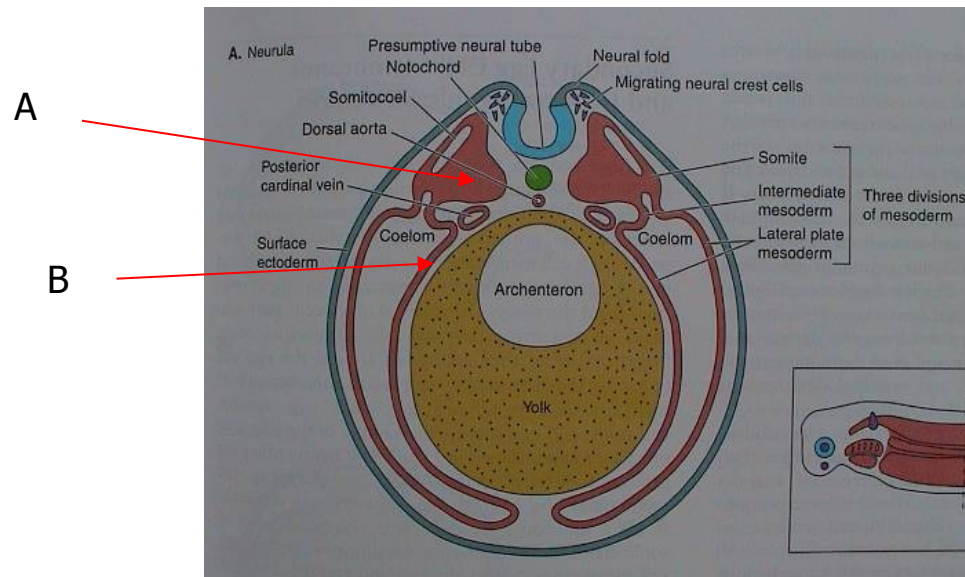
A) **somatický** (vznik somitů = sklerotomy nebo BNL)

obratle, chrupavčité neurocranium, část kostěného neurocrania, costae, sternum, část pásma přední končetiny (scapula, procoracoid atd.), celé pásmo zadní končetiny, celá kostra volných končetin

B) **viscerální** (ze splanchnopleury a nervové lišty)

stěna embryonálního střeva, list mezodermu naléhající k entodermu

žaberní oblouky, viscerocranium, sluchové kůstky

Vznik druhotné tělní dutiny

blastocoel jako prim. dutina!

Pozor, strikní enterocoelie pouze u Cephalochordata a Urochordata

- absenci enterocoelie u Vertebrata lze chápat jako sekundární znak, od společného předka
- vznik coelomu z mesodermu rozšířením buněk jako důsledek zvětšení žloutkového vaku
- schizocoelie 2x nezávislý vznik! U Protostomia i Deuterostonia

2. Ontogeneze

Vznik mesodermu

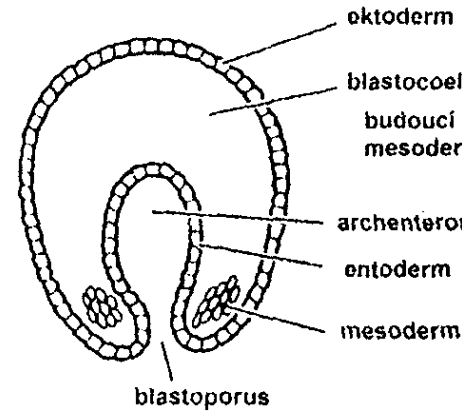

schizocoelie

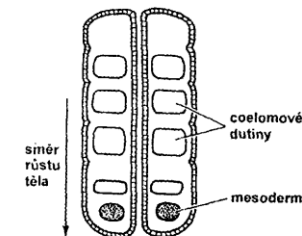
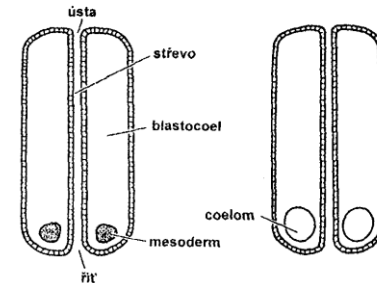
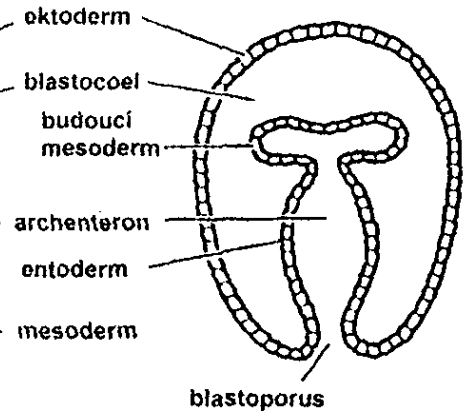
Vlastnosti mesodermu:

- postupná diferenciacie od rostrálneho konce tela ke kaudálnému;
- není to souvislý zárodečný list - je to z velké části série váčků zvaných souborně druhotná dutina tělní (coelom).

schizocoelie

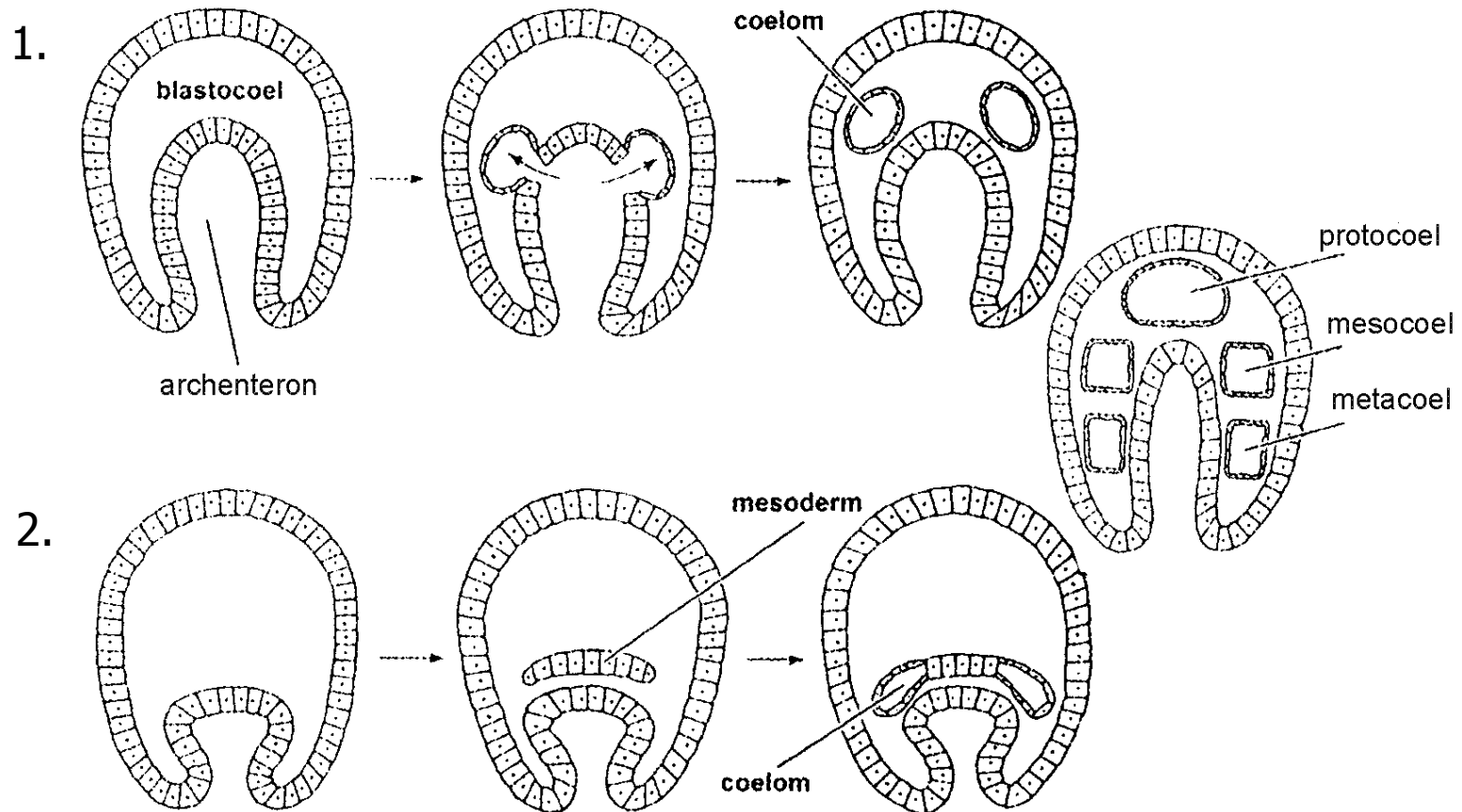
enterocoelie

coelomové váčky

2. Ontogeneze

vznik mesodermu u druhoústých (2 hlavní typy)

2. Ontogeneze

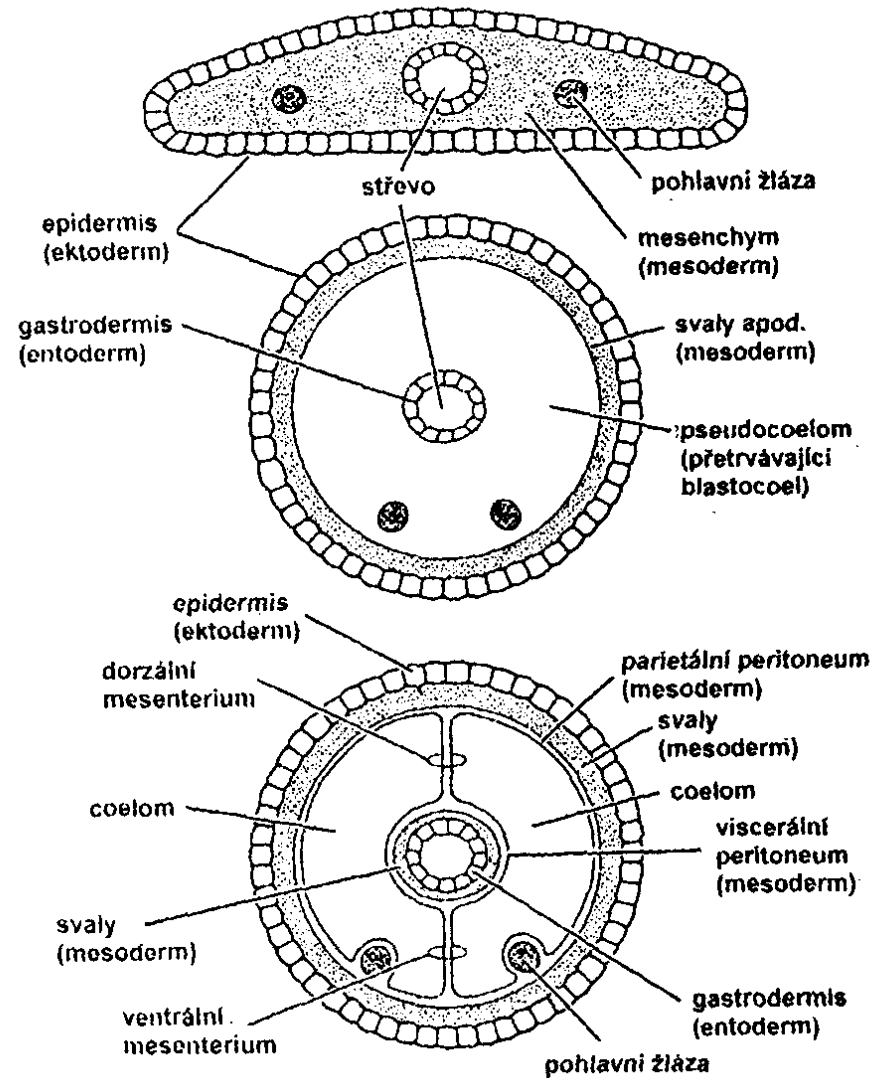
Dutiny tělní:

- primární dutina tělní:
BLASTOCOEL

Acoelomata, Pseudocoelomata

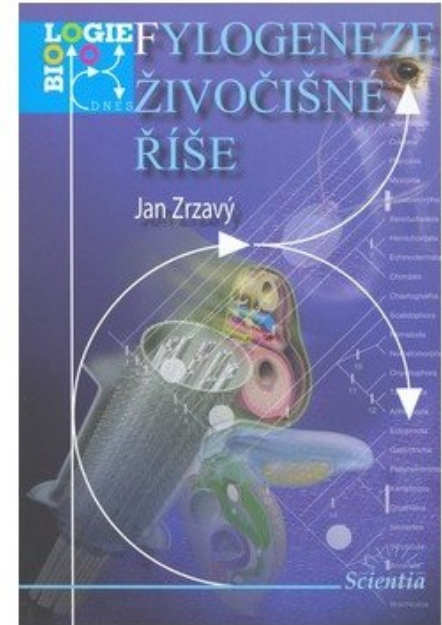
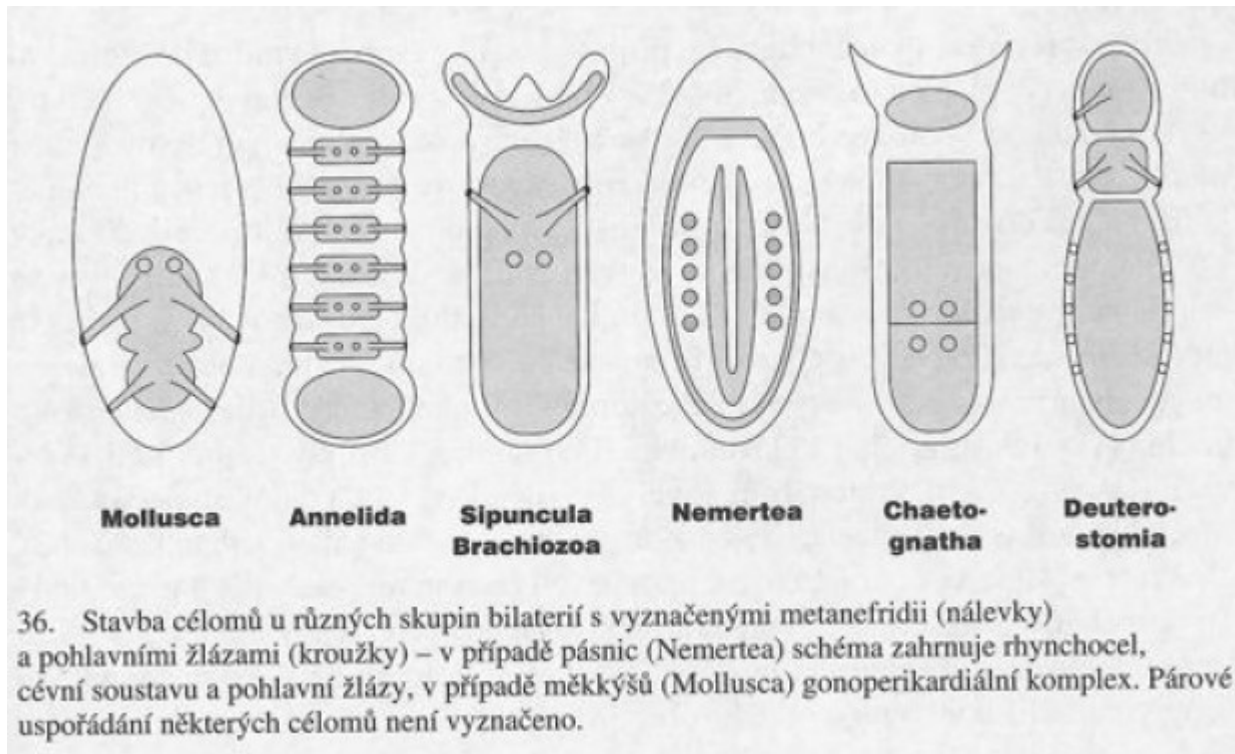

- druhotná dutina tělní:
COELOM

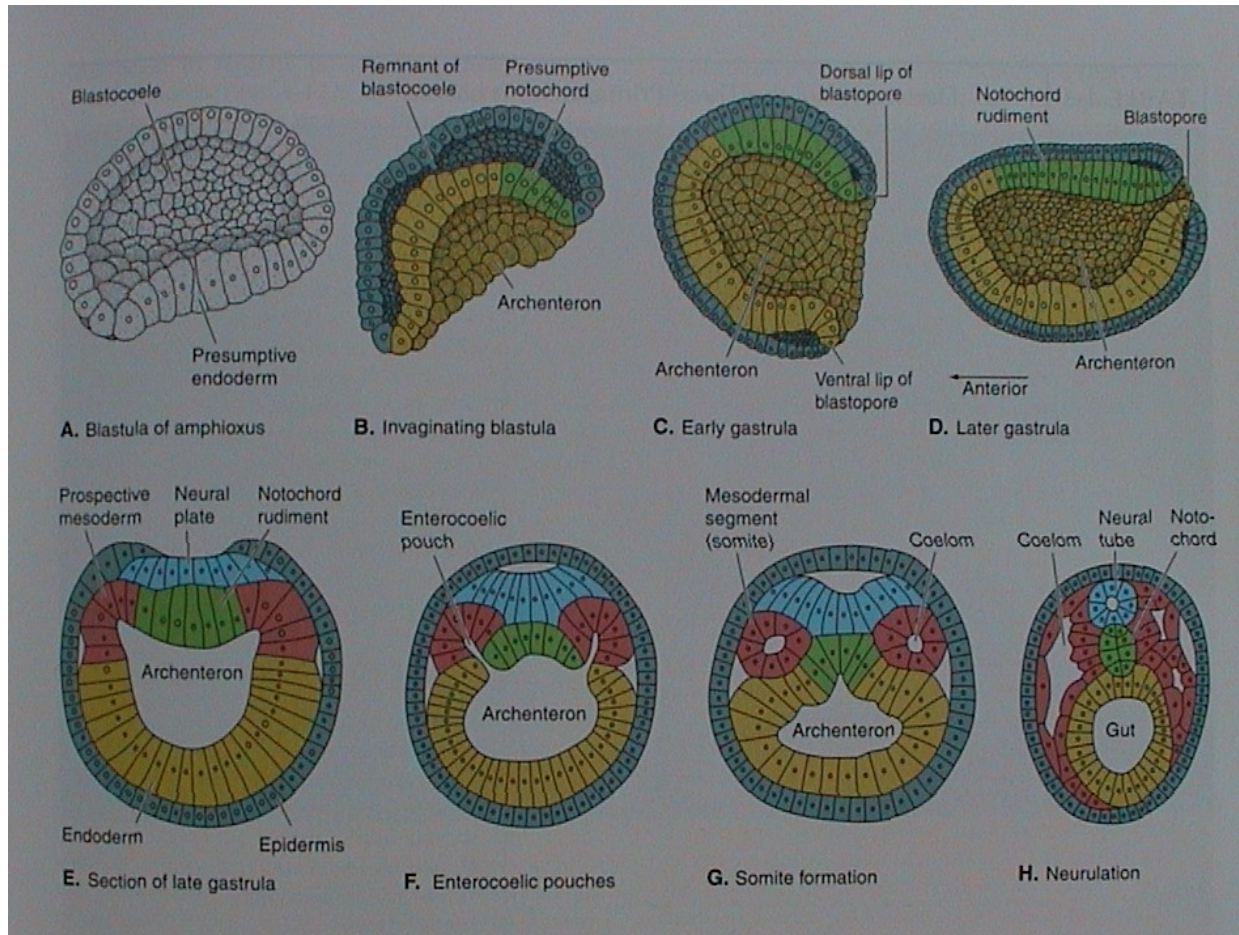
2. Ontogeneze

nezávislý evoluční vznik mezodermu i céloomu!

Stádia embryonálního vývoje:
Vývoj mesodermu u kopinatce

3. NEURULA

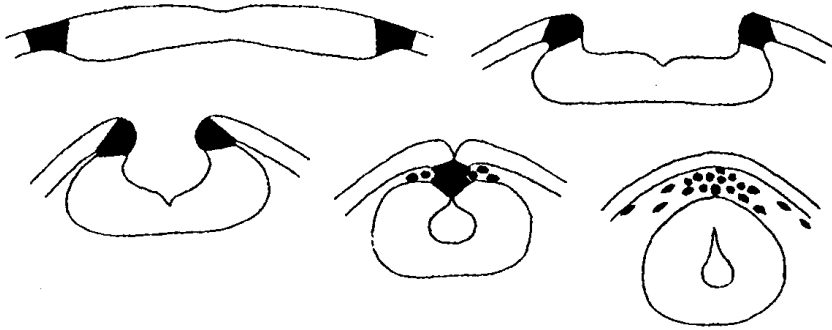

Indukce: notochord
(chordomesoblast)

neurální trubice
(neuroektoblast)

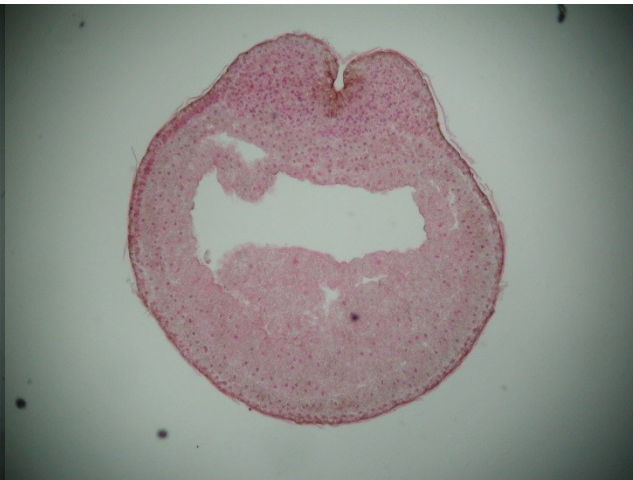
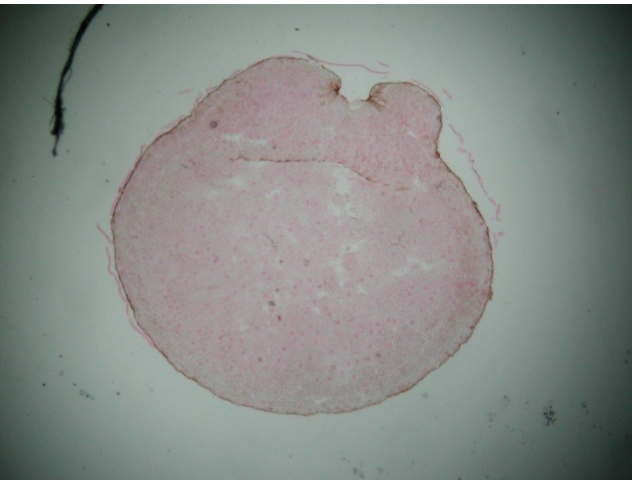
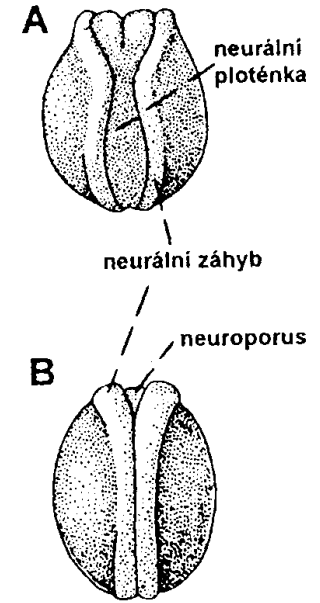
2. Ontogeneze

Vznik nervové trubice z neurální ploténky

Vznik neurální lišty (černě) volné mezenchymatické buňky neurální lišty

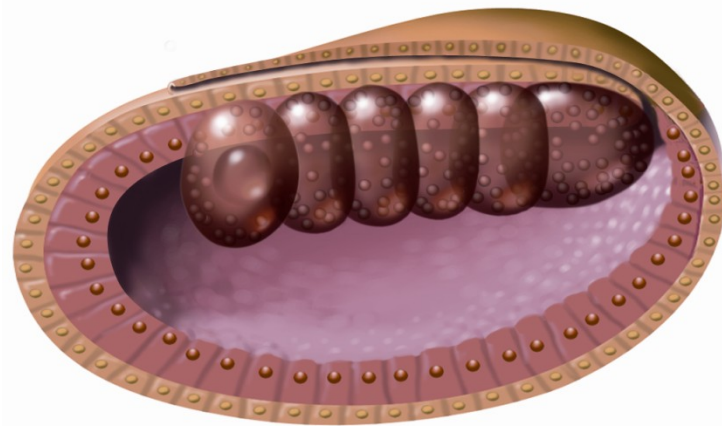
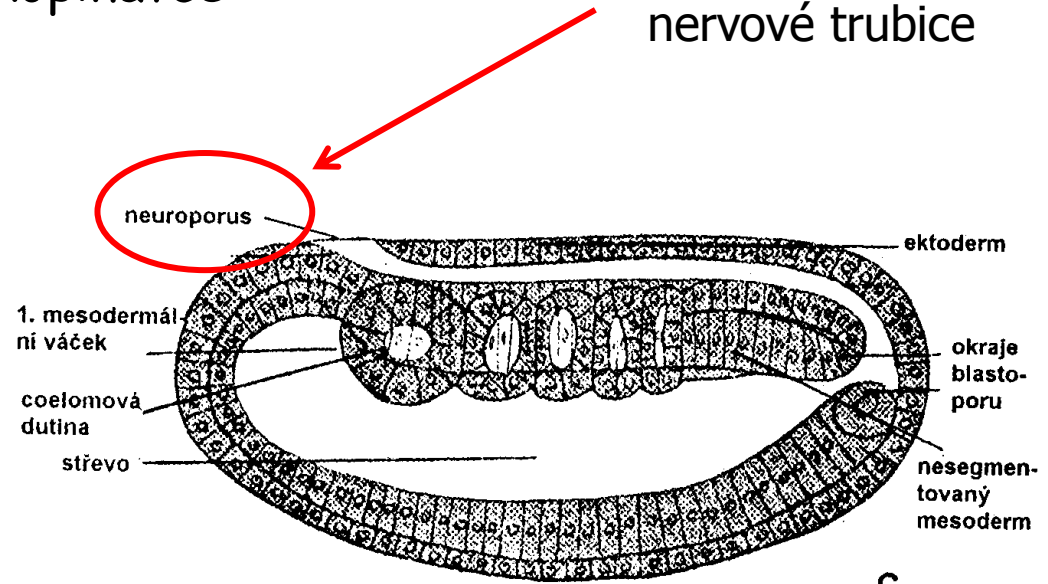
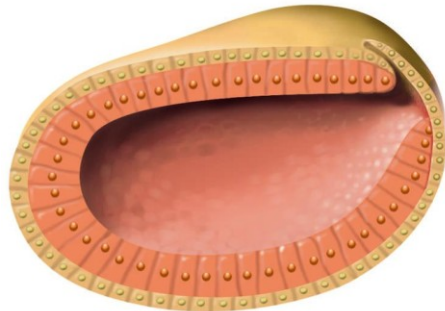
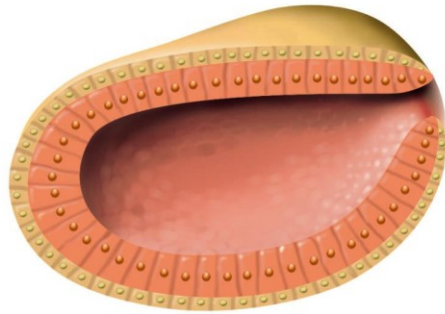
Vznik nervové trubice

2. Ontogeneze

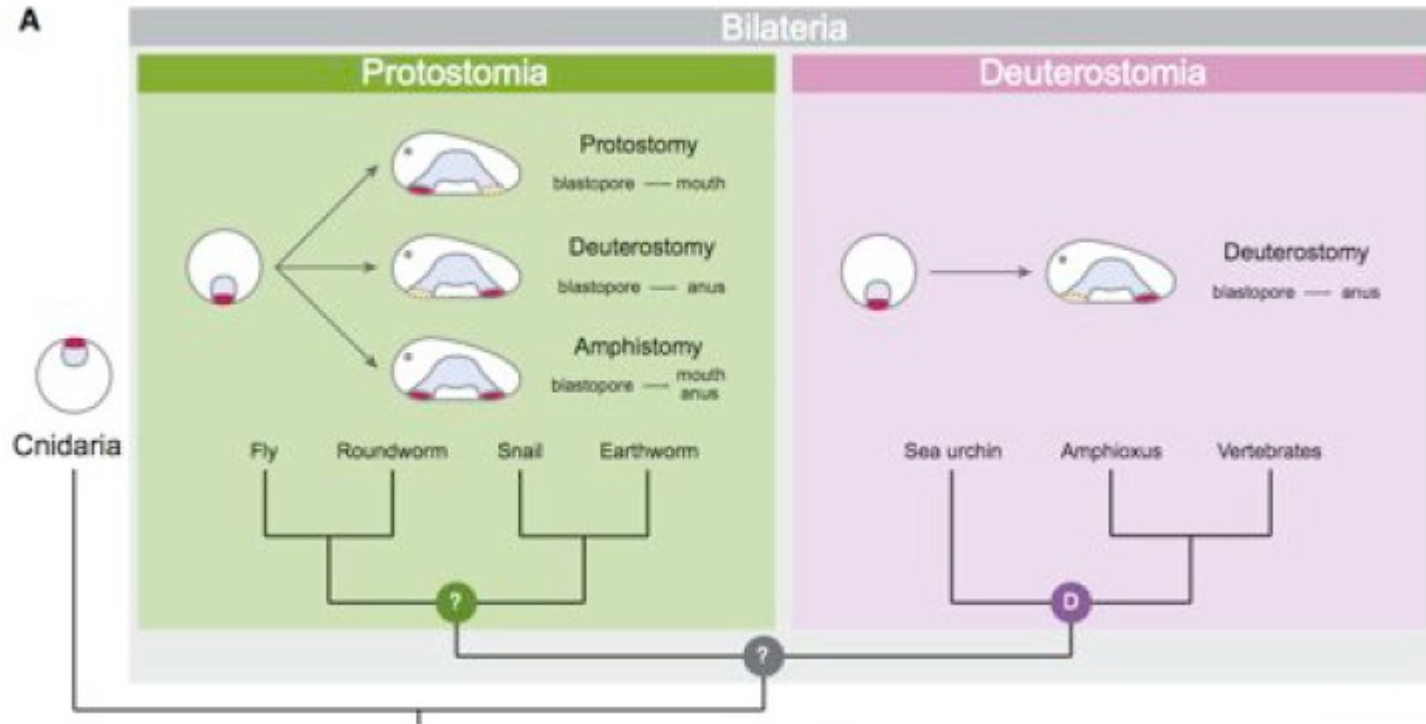
Vývoj mesodermu u kopinatce

ještě před uzavřením
nervové trubice

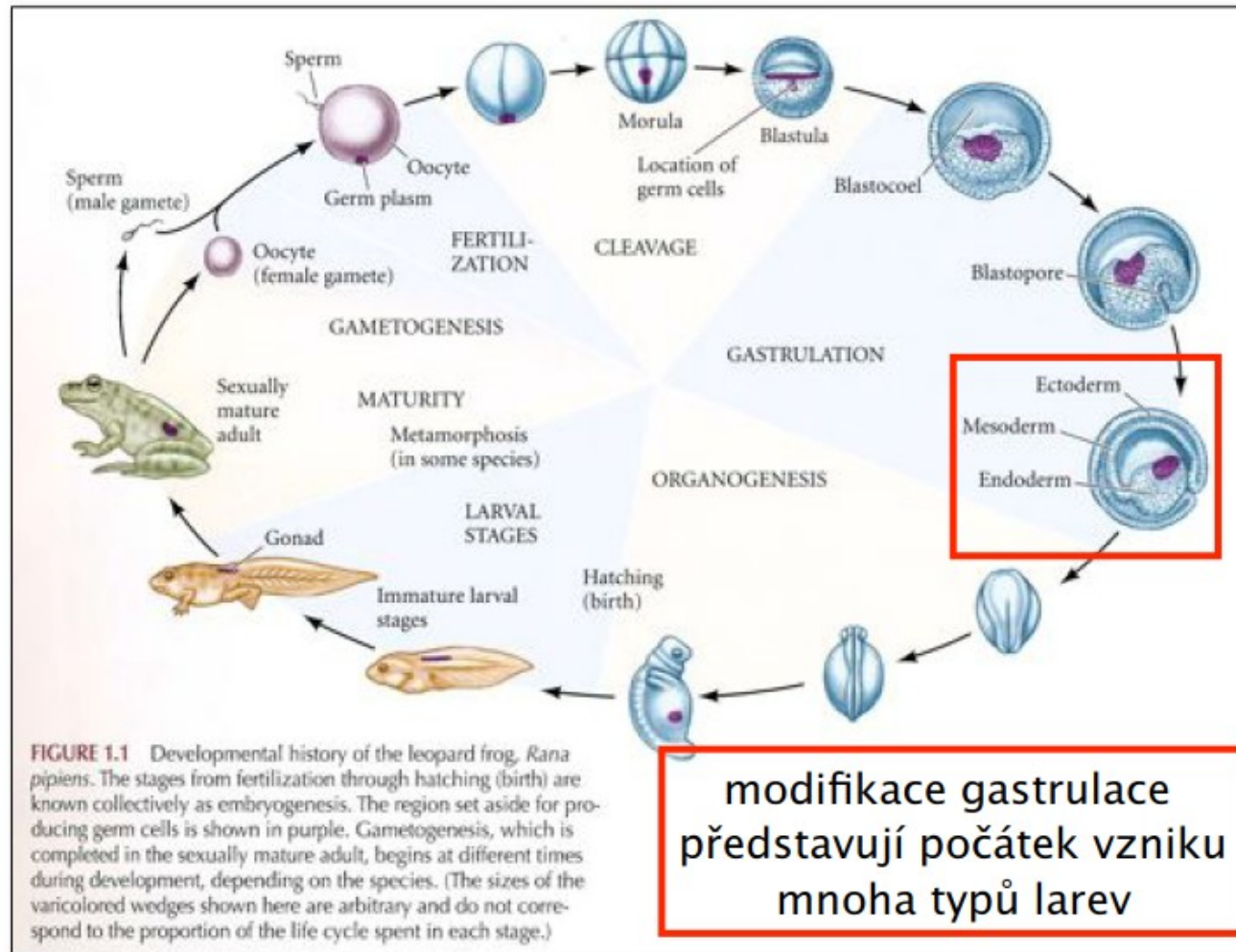
2. Ontogeneze

Gastrulace: prvoústí vs. druhoústí živočichové

Druhoústí mají "nová ústa"; delší ontogeneze těchto úst představuje asi zásadní evoluční inovaci, umožňující opuštění dosavadních morfogenezí a omezení (constraints) a vedoucí tudíž k zásadně novému nastavení vývojových procesů.

2. Ontogeneze

...gametogeneze - oplození - rýhování - gastrulace - organogeneze - larva - dospělec...